

บทที่สี่

ผลของการใช้แรงงานบังคับต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

ในระบบศักดินานี้ เราก็คงทราบกันอยู่แล้วว่ามีการชูดริคแรงงานให้มาช่วยราชการปีละ 6 เดือน บาง 4 เดือน บาง 3 เดือน บาง และมาในสมัยหลังสุดคือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เขารับราชการปีละ 1 เดือน โดยที่ในระหว่างทำงานนั้นก็ต้องนำเอาเสบียงอาหารมาเอง การเขารับราชการนี้ทำให้ประชาชนไพร่พลต่าง ๆ ได้รับความเดือดร้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยแรก ๆ ของระบบศักดินาคือในสมัยกรุงศรีอยุธยา และในสมัยตอนต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ การชูดริคเอาคาสวนเกินจากราษฎรนั้น เป็นสิ่งที่มีผลต่อระบบเศรษฐกิจ ถ้ารัฐบาลหรืออุปการครองจะนำเอาคาสวนเกินไปใช้ในทางที่จะเสริมสร้างโครงสร้างพื้นฐานและระบบเศรษฐกิจให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเพื่อที่จะเป็นรากฐานในการพัฒนา ให้เกิดประโยชน์กลับไปสู่ประชาชนในยุคต่อ ๆ มา แต่เท่าที่ใครพิจารณาในบทที่แล้ว การชูดริคแรงงานของไทยโบราณมิได้เป็นไปเช่นนั้น แต่เป็นการอำนวยความสะดวกสบายให้เอกชนชั้นปกครองเสียส่วนมาก ถ้าเป็นเช่นนั้นการชูดริคแรงงานจะก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจกล่าวคือ จะทำให้แรงงานขาดกำลังใจขาดความกระตือรือร้นที่จะทำงาน เนื่องจากถึงแม้ว่าจะมีจิตใจอยากจะทำสร้างสรรตนเองและส่วนรวม แต่ก็ถูกสิ่งแวดลอมบีบบังคับไม่ให้เกิดความคิดเช่นนั้น แรงงานและผลงานที่ประชาชนถูกชูดริคไปแทนที่จะก่อให้เกิดผลคือเขาภายหลังจากระบบเศรษฐกิจเจริญขึ้น แต่ก็ไม่ปรากฏเพราะระบบเศรษฐกิจก็ยังอยู่ที่เดิม ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนายังอยู่อย่างเดิม ดวยเหตุนี้ระบบเศรษฐกิจที่ไม่ส่งเสริมให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะทำงาน ประชาชน จึงมีรายได้น้อย ไม่มีอุปสงค์สำหรับสินค้าในตลาด และเป็นเหตุให้ระบบการค้าไม่เจริญ ไม่มีอุปสงค์สำหรับสินค้าที่จะส่งเสริมให้มีความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization) ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นมากที่สุดที่จะให้ระบบเศรษฐกิจเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามหลักทฤษฎี Comparative Advantage เนื่องจากมีรายได้น้อย ทุกครัวเรือน ทุก ๆ หมู่บ้านพยายามที่จะชวนชววยผลิตสินค้าของใช้ทุกอย่างให้โดยภายในหน่วยของตน เมฆมานจะทำ

หน้าที่พวกชาว ตำข้าว ท่อผ้า ปลูกผัก และทำนา ในยามที่สามมีไปรับราชการ
 ทุกอย่าง ในหมู่บ้านจะมีช่างไม้ช่างเหล็กของตนไว้ งานหัตถกรรมทุกอย่างจะถูก
 ทำขึ้นภายในครัวเรือนและหมู่บ้าน ไม่มีความต้องการที่จะให้มีความชำนาญงาน
 เฉพาะอย่างระหว่างหมู่บ้านและระหว่างครัวเรือนพอที่จะทำให้เกิดการการค้า
 ผลผลิตต่าง ๆ ที่ถูกผลิตขึ้นไม่มีคุณค่าทางการค้า (Exchange Value) มีแต่
 คุณค่าในการใช้ (Use Value) ภายในหน่วยผลิตนั้น ๆ เท่านั้น

สำหรับแรงงานในตัวเมืองหลวงและในเขตพระราชวังซึ่งพอจะมีการ
 ทำงานเฉพาะอย่างใดบาง โดยปกติแล้วการชำนาญเฉพาะอย่างเป็นลักษณะหนึ่ง
 ที่เสริมสร้างให้มีการค้าขายเกิดขึ้น แต่สำหรับระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาของไทย
 ไม่ได้เป็นเช่นนั้น การบังคับให้มีการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับลูกหลานทำให้การ
 ทำงานทางคามฝีมือและอุตสาหกรรมต่าง ๆ ลดถอยลง กฎหมาย¹ บังไว้ ช่าง
 เงินช่างทอง ช่างเงินช่าง ฯลฯ จะต้องส่งสอนลูกชายของตนให้ดำเนินงานตามตน
 เพื่อให้มีการถ่ายทอดวิชาความรู้ไม่สูญหาย แต่การบังคับเช่นนี้ในบางกรณีก็ไดผลแต่
 ในบางกรณีก็ไม่ไดผล เนื่องจากสติปัญญาความถนัดของแต่ละคนแตกต่างกัน การที่
 บิดามีฝีมือก็มากไม่ได้หมายความว่าบุตรจะต้องมีฝีมือยอดเยี่ยมไปด้วย ในกรณีเช่น
 นี้บุตรก็จะถูกบังคับขู่เข็ญให้ทำงานต่อไป ฝีมือการทำงานไม่สามารถเปรียบเทียบ
 บิดาคิด ไม่เป็นที่โปรดปรานของเจ้านายและพระมหากษัตริย์ ในที่สุดอาจจะต้อง
 หั้นเข้าป่าไป หรือมีชะนั้ก็ถูกจับเป็นไพร่หลวง สำหรับคนอื่นซึ่งพอที่จะมีฝีมือใน
 การช่าง การหล่อ แต่ถาไม่มีบุคคลใดสนับสนุนสั่งสอนให้รู้วิชาเพราะต่างก็มัวแต่
 เคี้ยวเช็ดลูกของตนตามกฎหมาย บุคคลเหล่านี้ก็จะไม่ถูกใช้งานตามที่ตนถนัด การ
 ทำงานตามถนัดของตนจึงไม่สามารถขยายออกไปกว้างขวางเพราะเหตุนี้ มากส²
 โดกลาวไว้ว่า การชำนาญงานเฉพาะอย่างในระบบเศรษฐกิจศักดินาไม่ได้เป็นไป
 เพื่อสนองตอบความต้องการทางคามเศรษฐกิจที่จะให้มีการใช้แรงงานตามที่แต่

¹ กฎหมายประจำศก ปี พ.ศ. 2409 อ้างโดย Virginia Thompson, "Thailand
 the New Siam" 2nd ed. New York, Parayon 1967

² Marx, เรื่องเดิม หน้า ๔๖

ละบุคคลหนึ่ง เพื่อที่จะส่งเสริมให้การค้าขายมากขึ้น มีผลผลิตทางระบบเพิ่มขึ้น แต่การจัดแบ่งความชำนาญนั้นเป็นไปเพื่อการจัดแบ่งหน้าที่การทำงานของบุคคลในแต่ละคน : เจ้าฟ้า, ขุนนาง, พระสงฆ์, ไพร่ นาย บ่าว ฯลฯ เหล่านี้เป็น การแบ่งหน้าที่ทำการทำงานของแต่ละคนให้เห็นเด่นชัดแต่ไม่เกี่ยวข้องของกับการทำงาน ในแง่ของความชำนาญงานทางคานเศรษฐกิจแม่แน่นอน

สิ่งชี้ขาดความสำเร็จของการทำงานเฉพาะอย่างตามระบบนายทุน นิยมอีกอย่างหนึ่งคือ ขางฝีมือเหล่านี้ขาดความภูมิใจที่อื่นจะเป็นสิ่งที่จะเสริมสร้างกำลังใจในการทำงานของตน ส่วนมากจะใคร่รับเบี้ยหวัด ซึ่งทางราชการ เป็นคนจ่ายให้เป็นการตอบแทนซึ่งกันอย่างมากเต็มที่ ฉะนั้นความประสงค์ที่จะคนคิดเพิ่มเติมหาวิธีใหม่ ๆ ก็หมดไป จำนวนนายช่างเหล่านี้มีมากแต่นาน ๆ ครั้งจึงจะมีใคร เคนใจเลื่อนตำแหน่งขึ้นสักคน พวกที่มีฝีมือธรรมดา ๆ ก็จะหมดกำลังใจในการทำงาน³ จากข้อเท็จจริงเหล่านี้เราจึงพอจะกล่าวได้ว่า นอกจาก แรงงานบางส่วนที่จะถูกผูกมัดทางคานแรงงานแล้วทางคานอาชีพการทำงานก็ยังคง บังคับควาย

ลักษณะของการ เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจแบบ กสิกรรมที่ใช้การปกครอง แบบศักดินาของไทยโบราณการจัดโครงสร้างการ เป็น เจ้าของปัจจัยการผลิตที่ดินและแรงงานไม่ใ้ค่านึงถึงผลทางคานเศรษฐกิจ แต่เป็น ไปเพื่อส่งเสริมและสร้างสรรระบบศักดินาให้หยุดต่อไป โครงสร้างของการ เป็น เจ้าของปัจจัยการผลิตเป็นไปตามโครงสร้างของระบบศักดินาอย่างเห็นได้ชัด การ ที่พื้นที่นาใหญ่ขนาดใหญ่ 10,000 ไร่ หรือ 1,000 ไร่ นั้นมีไร่เป็นเพราะว่าถา ขนาดของนาใหญ่จะทำให้เกิดการประหยัดตามส่วน (Economy of Scale) ขึ้น ขนาดของที่ดินไม่ใ้ค่นึงเห็นผลการดำเนินงานทางคานเศรษฐกิจ หาก แต่เป็นไปตามระบบการ เมืองแบบศักดินา ที่เจ้าขุนมูลนายมีที่นา 10,000 ไร่ ก็เพราะผู้นั้นมีฐานะพอมีที่นา 10,000 ไร่ อย่างไรก็ตาม การที่เรากล่าว ว่า เจ้าขุนมูลนายมีที่นา 10,000 ไร่ นั้นมิใช่จะเป็นพื้นที่นาผืนเดียวหากแต่จะถูก แบ่งสับปันส่วนให้ไพร่ เขาเขาทำนาเป็นแปลงเล็ก ๆ มิได้มีการประหยัดตามส่วน

³ Virginia Thompson

ที่เกิดขึ้น เช่น ทันาของบางประเทศในปัจจุบัน เมื่อโครงสร้างของการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเป็นเช่นนี้แล้ว ผลที่มตอการดำเนินงานของระบบเศรษฐกิจก็ตามมา ประการแรกก็คือทางคานรายโค ถ้าชานนามที่คินของตนเองไม่จำเป็นตองเสียคาเขาทันาแล้ว รายโคจะเพิ่มขึ้นทางรัฐบาลก็จะสามารถเรียกเก็บภาษีอากรโคมากชนกว่าเคิม เรียกเก็บการราชการมากขึ้น การที่ทันาเป็นของเจ้าชุนมูนายชงพวกนี้ไม่ต้องเสียการราชการจะทำให้รัฐบาลชารายโคที่จะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างมาก เมื่อเจ้าชุนมูนายมีที่คินเป็นพัน ๆ หมื่น ๆ ไร่ จะก่อให้เกิดผลประโยชน์เฉพาะตัวเจ้าชุนมูนายเพียงฝ่ายเดียว ผลที่จะตกไปถึงรัฐบาลไม่เคิม เม็กเคิมหน่วย รัฐบาลอาจจะโคจากการเก็บภาษีอากรคานสงบางก็เล็กนอยเทาที่เป็นนอย รัฐบาลสามารถเก็บคาสวนเกินของแรงงานในรูปของการราชการโคนอย ก็เพราะวาชานนมีความยากจน ที่คินที่คี่ ๆ อยุ่ไกลทางคมนาคน อยุ่ไกลระบบชลประทานก็จะถูกจับจองโดยเจ้าชุนมูนายเสียหมด ที่เหลืออยุ่ก็เป็นที่คินที่ไม่สูงจะสมบูรณนั้ก นอกจากนี้พวกไพรชานนาชกรรมคายังถูกกำหนดจำนวนไวที่จะจับจองโคเพียงแค 25 ไร่ เทานั้นเอง อาจจะทำงการกินนอย แต่จะมีเหลือสงราชการโคนอยมาก ในบางเขตที่เราโคพิจารณามาแล้วถึงกับมีการยกเวนหรือลดการราชการโคเหมาะสมกับความจนของราษฎร เป็นการชารายโคจากคาสวนเกินของแรงงานไปมาก

ประการที่สองคือ การที่เจ้าชุนมูนายมีที่คินนับเป็นพันเป็นหมื่นไร่ทำให้ชาคชาคความกระตือรอนที่จะทำการสร้างเสริมหรือปรับปรุงให้ที่คินและการใช้ที่คินมีประสิทธิภคดีขึ้น สมสมัย ศรีศุทรพรรณ โคอาจวาคาเขาทันาในสมัยอยุธยา นั้นสูงถึงประมาณ 50% - 80% ของผลผลิตทั้งหมด⁴ ซึ่งผู้เขียนคึกวาคามีทันาประมาณ 500 ไร่ ก็ควรจะพอคองการใช้จ่ายของเจ้าชุนมูนายแล้ว ที่คินที่เหลือก็จะไม่ใคร่รับความคูนดูแลเอาใจใส่เทาที่ควร ไม่มีการปรับปรุงทันาหรือชुकคองจัดทำระบบชลประทานเพื่อที่จะให้โคผลผลิตเพิ่มขึ้น ทันาบางที่ก็ถูกทิ้งไวเปล่าประโยชน์ รัชกาลที่ 5 โคทรงปรารคองชงถูกคองวาคา "...ชาเจ้าบาวชาราชการจับจองทันาไวมาก ๆ เกินกำลังทำไมหมค.....หวงแทนที่ไวไหรกราง

⁴ สมสมัย ศรีศุทรพรรณ เรื่องเคิม ทันา 15-16, ทันา 220

วางเปล่าไม่เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินแลราษฎรทั่วไปเพราะเจ้าของผู้จับจองนา
ไว้อใจเสียวว่า "โคเปล่า" จึงไม่มีความอุตสาหกรรมปลูกสร้างเป็นไรสวน.....
ครั้นผู้ที่มีความอุตสาหกรรมจับจองทำบางก็ไม่ไคควมมีเจ้าของหวงแทนอยู่...."⁵
ควยเหตุเช่นนี้ทรัพยากรที่พอจะให้เกิดผลประโยชน์แก่ระบบเศรษฐกิจและเพื่อให้
แรงงานเขาทำประโยชน์เพิ่มคาสวนเกินของแรงงานเป็นรายโคเขารัฐ ก็ถูก
ปล่อยให้ว่างเปล่าหรือไม่ได้รับการใช้อย่างเต็มที่ อันที่จริงแล้วกำหนดไรนาให้
ค่าความนี้สักหน่อย ไม่ตองยกเลิกระบบศักดินาเลยที่เดียวก็ยังคงจะเป็นผลดีต่อระบบ
เศรษฐกิจบาง เพราะเมื่อเจ้าขุนมูลนายมีที่ดินน้อยก็จะเอาใจใส่ดูแลรักษาปรับปรุง
มีถนนรายโคของตนจะไม่เพียงพอ ผลผลิตจะสูงขึ้นทีนาเหล่านั้น นอกจากนั้น
ก็จะมีที่ดินให้ชาวนากรรมคาเขาจับจองทำมาหากินไคสนใจในการบำรุงรักษาที่ดิน
ของตน และรัฐบาลก็อาจจะเก็บการราชการโคอีกเนื่องจากชาวนาไม่ตองเสียค่าเช่า
นา และเป็นที่ดินที่มีคุณภาพดีกว่าเดิม ไม่ใช่ที่ดินที่เหลือจากการจับจองโดยพวก
ข้าราชการแผ่นดิน เจ้าขุนมูลนาย

พอที่จะชี้ให้เห็นไคแล้วว่า เพราะเหตุไรระบบไรนาและสวนชนิดที่ทำ
การเพาะปลูกเพื่อการคาและสงผลผลิตสู่ตลาด (Plantation) จึงไม่เกิด
ขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบศักดินาของไทย พวกเจ้าขุนมูลนายซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ
ทางเศรษฐกิจในสมัยนั้นต่างก็มีรายโคของตนอยู่อย่างเหลือเพื่อ มีตองคิดที่จะชวน
ขวายที่จะหารายโคเช่นเจ้าของที่ดิน ต่างประเทศ (อาจจะมืเหตุผลอื่น ๆ อีก
เช่น ความไม่กระตือรอนของเจ้าขุนมูลนาย การไม่รูวิธีกำเนินงานทางตลาด
การไม่ทราบชื้อราคา แต่ผู้เขียนคิดว่าเหตุผลข้างตนคงจะเป็นเหตุผลที่สำคัญ
มากประการหนึ่ง)

กฎหมายเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรและการเก็บเงินการราชการก็มีผล
ตอการใ้แรงงานบังคับเช่นกัน การเก็บเงินการราชการนั้นเราไคพิจารณาการ

⁵ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม เรื่อง พระราชบัญญัติชุกคดอง รัชกาลที่ 5
จ.ศ. 1239 เลม 9 หน้า 221

เก็บแล้ว สำหรับการเก็บภาษีอากรที่เก็บจากสินค้าบริการต่าง ๆ⁶ เช่น ภาษี
 อากรเช่า อันเป็นภาษีอากรที่เก็บจากเรือสินค้าที่นำสินค้าเข้าประเทศโดยให้
 ราคาสินค้าโดยใช้ราคาตลาดเป็นเกณฑ์และคิดจากรอยละ 30 ของมูลค่าสินค้านั้น ๆ
 ส่วนสินค้าขาออกเก็บต่าง ๆ กันไปเช่น งามซาง เก็บภาษีห้าบาทละ 10 บาท ขาว
 สารเกวียนละ 4 บาท ขาวเปลือกเกวียนละ 2 บาท เนื้อเค็มห้าบาทละ 2 บาท
 เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีอากรภาษีคนมะพร้าวบาง ภาษีน้ำตาลบาง อากรคาน้ำ
 อันเก็บจากเรือแพชนิดต่าง ๆ เครื่องมือทำการประมงชนิดต่าง ๆ "น้ำจืด" เรือแพ
 พายลำหนึ่งปีละ 10 บาท เรือขอนใหญ่ปีละ 2 สติง ชายคักปลาตะเพียนคนหนึ่ง
 ปีละบาท ฉมวกคนหนึ่งปีละเฟื้อง (ครึ่งสติง)⁷ ภาษีมะพร้าว 3 ต้น 1 สติง
 คอปปี" ฯลฯ พวกชาวจีนก็ต้องเสียอากรชนิดหนึ่งเหมือนกันคือเสียค่าผูกบัท
 ขอมือ ซึ่งทุกคนต้องผูกเพื่อเป็นการแสดงว่าใครเสียเงินเขาพระคดังแล้ว⁸

การพิจารณาเกี่ยวกับภาษีอากรนั้น ไม่ว่าในระบบเศรษฐกิจชนิดใดก็ตาม
 ใดก็ตามย่อมมีการเก็บภาษีอากรทั้งนั้น การเก็บภาษีอากรนี้ก็เพื่อที่จะนำไปใช้สร้าง
 สรรคสินค้าบริการวัตถุสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่ประชาชนธรรมดาไม่สามารถ
 จะทำได้ เช่น การป้องกันประเทศ การบริหารประเทศ การสร้างระบบชล
 ประทาน การสร้างถนนหนทาง ฯลฯ สิ่งที่ยพยายามจะชี้ให้เห็นต่อไปคือข้อบกพร่อง
 ในขบวนการเก็บภาษีที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจของไทยโบราณ

จากการพิจารณาดูอากรและคาราซการแล้ว เราจะเห็นได้ว่าเป็น
 การเสียภาษีในอัตราถอยหลัง (Regressive Taxation) ทั้งสิ้นเมื่อพิจารณา
 เปรียบเทียบกับรายได้ ผู้ที่มีรายได้มากจะเสียค่าภาษีอากรคิดเปรียบเทียบเป็น
 อัตราส่วนกับรายได้น้อยกว่าผู้ที่มีรายได้น้อย เนื่องจากอัตราภาษีที่เก็บจากสินค้า
 และบุคคลนั้นเท่าเทียมกันหมดไม่ว่าคนจะมีรายได้มากหรือน้อย ใครไม่ว่าจะยาก
 ก็มีขนาดไหนก็ต้องเขารับราชการ หรือมีฉันทักเสียเงินคาราซการในอัตรา

⁶ ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม เมืองขอมบังคับสำหรับรักษาการสุลการ
 คารธรรมเนยมหหลวงซึ่งเก็บเป็นภาษีชาเขารอยหักสามและภาษีขาออกเบ็จเสร็จ
 ตามหัวเมือง จ.ศ. 1247 เล่ม 10 หน้า 248-264

⁷ ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม เรื่องประกาศอากรน้ำให้เก็บตามเครื่อง
 มือ จ.ศ. 1221 เล่ม 6 หน้า 127

⁸ ต่อมายกเลิกในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้เก็บเงินคาราซการ คนละ 6 บาทคอปปี
 เหมือนคนไทย

เดียวกันหมด เมื่อเป็นเช่นนี้การตั้งอัตราภาษีอากรจะต้องคำพ้อที่จะให้หม่อมราช
 ใค่น้อยจ่ายค่าภาษีอากรใดขอเสียของการเก็บภาษีอากรแบบน้อยทว่า ผู้หม่อมราช
 ใค้จะไม่ถูกชู้รคเอาสวนเกินของรายไค้มากเท่าที่ควร พวกที่หม่อมราชใค้คำฐานะ
 ใค้ไม่สู้ค่าจะถูกชู้รคอย่างเต็มที่ เพื่อที่จะไค้นำเอาสวนเกินนี้ไปใช้ในการเสริม
 ใค้สร้างระบบเศรษฐกิจ (ตามทฤษฎี) พวกที่หม่อมราชใค้สูงจะไม่ถูกชู้รคมากเท่าที่
 ใค้ควร จึงยังมีสวนเกินเหลืออยู่ ฉะนั้นระบบการเก็บภาษีอากรของระบบเศรษฐกิจ
 ใค้แบบศักดินาของไทยจึงไม่ไค้ทำการชู้รคเอาสวนเกินของราษฎรอย่างทั่วถึง
 ใค้และมีประสิทธิภาพ

สิ่งที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากรของไทยโบราณ
 ใค้ก็อย่างหนึ่งคือมีโอกาสรั่วไหลไค้มากในทางค่านวิธีการเก็บและโดยการนอกราษฎร
 ใค้บังหลวง ในค่านการเก็บนี้จะรั่วไหลไปไค้หลายทางทำให้เก็บสวนเกินของ
 ใค้แรงงานไม่ไค้มากเท่าที่ควร มีตัวอย่างเช่น ทางราชการมอบหมายให้ชาวจีน
 ใค้ทำหน้าที่รับเหมาผูกขาดการเก็บอากรขาออกของสินค้าต่าง ๆ ซึ่งแสดงว่าในหมู่
 ใค้ข้าราชการแม้จะเก็บเงินก็ยังมีไม่ยอมนี้จะทำกันเอง อันที่จริงแล้ว นายชัย เรื่องศิลป์
 ใค้ได้วิจารณ์ไว้ว่าพวกนายทุนชาวจีนนั้นเป็นผู้ที่แนะนำการเก็บภาษีอากรใหม่ ๆ ให้
 ใค้แก่รัฐบาล ".....และควรเปิดบ่อนการพนัน ลอใจให้คนเล่นเบี้ยเล่นถั่ว
 ใค้เล่นไฟ....พวกเขารับอาสาเป็นเจ้าภาษี นายอากรลงทุนลงรอนทำงานควย
 ใค้ตนเอง รัฐบาลไม่ต้องทำอะไร อยู่เฉย ๆ ก็ไค้เงินค่าภาษีอากรเขาทองพระคลัง
 ใค้ปีละหลายหมื่นหลายซ้ง มีเงินไปสร้างวัดและแจกเบี้ยหวัดแก่ราชการอย่างเพียง
 ใค้พอ ไม่ต้องสงสัยว่า รัฐบาลจะไม่ทำตามขอเสนอแนะนำดังกล่าวนี้อ...และ [ชาวจีน]
 ใค้ทุกคนก็ไค้รับยศฐาบรรดาศักดิ์ก็เป็นหมื่นเป็นขุนเป็นหลวงให้สมกับที่เป็นผู้ทำเงินให้
 ใค้รัฐบาล"9 ชาวจีนพวกนี้เมื่อเก็บเงินค่าอากรไค้เกินสวนที่ตองส่งให้หลวงก็เก็บ
 ใค้ไว้เป็นผลประโยชน์ของตนเอง และนำส่งออกไปต่างประเทศเสียพวกพ้องของ

9 ชัย เรื่องศิลป์ เล่มเกม หน้า 25-26

คน ในบางโอกาสที่ไม่มีการขายหน้าให้กับชาวจีน ข้าราชการเองก็มักจะ
เก็บภาษีอากรอย่างผิด ๆ ถูก ๆ เพื่อที่จะหารายได้เขากระเป่าตนเอง จนใน
ที่สุดใครพยายามที่จะแก้ไขในรัชกาลที่ 4¹⁰ "ให้ทำกำหนดพิทักษ์อากรค่าน้ำดื่มพ
ประกาศแจกให้ราษฎรทั้งปวงให้รู้ทั่วกัน... ฉะนั้นอากรไม่พึง ขึ้นเรียกเก็บให้
เหลือ ๆ เกิน ๆ ผิดทองตราแลหมาย ประกาศอันนั้นแล้ว ฉะนั้นราษฎรในหัวเมือง
ก็ใคร่ร้องทูลผู้สำเร็จราชการ เมืองกรมการ....."

หลักฐานของการรวบไหลทางการเก็บเงินการราชการและอากร อีกประ
การหนึ่งซึ่งอาจจะมีเหตุผล แต่ก็ยังถือว่าเป็นการรวบไหลของการเก็บค่าส่วนเกิน
ของแรงงาน (คือใน พ.ศ. 2403 มีการออกตราภูมิคุ้มกันคานา หรืออีกนัย
หนึ่งคือหนังสือของการไม่ของเสียอากรคานาอากรสมภัสสร กาศลาด และอากร
คานาในบางท้องที่ที่เห็นว่าไพร่หลวงต้องทำงานหนักกว่าทองท่อน และไม่มีเวลา
จะหาเลี้ยงชีพทำนาของตนเอง¹¹ นอกจากนี้ยังมีปรากฏอีกอยู่บ่อยในสมัยต่อมา
กล่าวคือในบางสถานที่ ๆ ทุกขยากกันดาร เช่น ที่ตำบลบานก้อ แขวงเมืองตาก
เมืองระนอง ตำบลสตุ่ม ตำบลตะเงาะ อำเภอท่าแซะ¹² ที่ได้รับการลด
เงินการราชการที่ต้องเสียจาก 6 บาทเป็น 2 บาทบาง หรือให้ยกเว้นเลยบางก็มี
ซึ่งกำหนดพิจารณาอยู่แล้ว การที่คนทุกคนในตำบลจะจนหมดนั้นก็จะเป็นจะเป็นความจริง
ไคยาก คนจนนั้นอาจจะมีมากแต่ก็ต้องมีฐานะที่บ้างและคนที่ฐานะดีเหล่านั้นก็จะ
ได้รับการยกเว้นจากการถูกเก็บค่าส่วนเกิน อันเหมาะสม การออกกฎหมายยก
เป็นการออกแบบครอบคลุมเพื่อที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้เก็บ มิใช่จำเพาะเจาะจง
เรียกเก็บเฉพาะแต่ส่วยแต่ละกรณีเช่น กฎหมายภาษีเงินได้ของปัจจุบัน ผู้เขียน
เห็นว่าอาจจะทำไคยากในสมัยโบราณ แต่เราก็ควรจะเก็บไว้เป็นหลักฐานขอ
เท็จจริงที่เกิดขึ้น นอกจากนี้พวกที่เป็นผู้อำนวยการ ผู้จัดการบริษัทที่เสียอากร

¹⁰ ประชุมกฎหมายประจำศก, ฉบับเดิม "ประกาศเลิกบ่อนเบี้ย" รัตนโกสินทร
ศก 124 เล่ม 19 หน้า 370-374

¹¹ ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม ประกาศตราภูมิคุ้มกันคานา จ.ศ. 1222
เล่ม 6 หน้า 228-230

¹² ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม เล่ม 19 ตลอดเล่ม

ปีละไม่ต่ำกว่า 100 บาท ในกรุงเทพฯ และ 80 บาท สำหรับต่างจังหวัด¹³ จะไม่ตองเสียการราชการซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นการเข้าใจผิดอยู่มากเหมือนกัน เพราะว่าทางบริษัทเป็นผู้เสียภาษีอากร ผู้จัดการนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของบริษัทและก็จะไ้รับการยกเว้นการเสียเงินการราชการ ซึ่งถามมองอย่างกว้าง ๆ แล้วอาจจะเป็นการส่งเสริมให้กิจการของบริษัททำการค้าขายเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรมากขึ้นก็จริงอยู่ แต่ถามมองในแง่ของการเก็บค่าส่วนเกินของแรงงาน ผู้จัดการก็ยังเป็นสิ่งที่จะต้องเก็บไว้เป็นหลักฐานเช่นกัน

จากการที่ระบบเศรษฐกิจออกมาในรูปแบบนี้ เราจึงพบว่าคนไทยเราต้องถูกผูกมัดทั้งแรงงานและอาชีพอย่างแทบจะกระดิกตัวไม่ได้ จะทำงานอื่นทำนอกจากที่ปุ่ยาตายหยอทำนั้นก็ลำบาก ประชาชนชาวไทยถ้าไม่เป็นชาวนาก็เป็นทาส ถ้าไม่เป็นทาสก็เป็นช่างฝีมือหัตถกรรมให้เจ้าขุนมูลนายต่าง ๆ อาชีพอื่น ๆ นั้นตกเป็นของชาวต่างประเทศที่เขามาอยู่ในเมืองไทย คนจีนกลายเป็นกรรมกรส่วนใหญ่ที่ทำหน้าที่ขนของตามท่าเรือ เพราะพวกนี้ทนต่อการทำงานหนักผิดกับคนไทยซึ่งมักจะหลีกเลี่ยงการทำงานหนักไปวัน ๆ หนึ่ง พวกชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองจีนเป็นกำลังส่วนใหญ่ หรือ 70% ของแรงงานที่ไม่เกี่ยวกับการเกษตร ปลูกข้าว เช่น พวกช่างไม้ พวกชาวสวนปลูกผัก พวกพ่อค้า พวกทำการชุดแร่ พวกมาเลย์ไ้เคยเข้ามามีส่วนในการทำสวนยาง ทางภาคใต้ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การดูแลของพวกพ่อค้าคนจีน พวกแขกชาวทำหน้าที่เลี้ยงวัวและปลูกผักสวนครัวพวกพม่าทำป่าไม้สักและชุดพลอยเพชรของมีค่าอยู่ทางเหนือ เหล่านี้แสดงว่าภาระใช้แรงงานบังคับของคนไทย มีไ้ไ้กันอย่างกว้างขวางตลอดทุกอาชีพเมื่อเป็นเช่นนี้ ผลเสียก็จะเกิดขึ้นตามมาคือ ชาวต่างชาติมักจะส่งรายไ้กลับไปให้ครอบครัวที่น้องของคนไทยที่ตนไ้ไ้จากมา พวกคนชาวต่างชาติที่มานั้นส่วนมากก็เป็นพวกคนจนที่หาทางทำมาหากินในประเทศตนไ้ไ้แล้วจึงมาแสวงหาโชคอยู่ในต่างประเทศรับทำงานต่าง ๆ ที่ประชาชนในประเทศนั้น ๆ ถูกดู หรือเห็นว่ยากหรือหนักเกินไป

Virginia Thompson

โลกลาวไว้วา "กรรมกรคนจีน(กูดี้) ซึ่งสูบเงิน

¹³ ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม ประกาศกำหนดอัตราเงินผู้ไ้ไ้เสียภาษีอากรตองในใจพวกยกเว้นซึ่งตรงตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารรัตนโกสินทรศก 124 เลม 20 หน้า 520-521

จะยังแข็งแรงต่อไปอีก 10-20 ปี คนซึ่งทำงานตั้งแต่ 7 น. - 18 น. มีรายได้ 150-250 บาท ต่อเดือนใช้เงินเกือบหมดไปกับอาหารและเงิน แลดูยังเหลือบ้างก็ส่งกลับไปประเทศจีน"¹⁴ เป็นการสูญเสียค่าส่วนเกินของไทยให้กับประเทศอื่น อาจจะไม่ไหวได้โดยบังคับให้คนไทยทำงานต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ต้องคอยนำแรงงานจากต่างประเทศมาทำงานแทนตนและต้องส่งค่าส่วนเกินกลับไปยังต่างประเทศ

การจี้กำลังไพร่พลมีความสำคัญมากในการที่จะนำเอาค่าส่วนเกินแรงงานมาใช้ในทางที่จะเป็นผลประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจดังที่เราได้กล่าวมาแล้ว การจี้กำลังไพร่พลให้อยู่เป็นหมกหมุ่นเป็นกองในระยะแรกนั้น ก็เพื่อที่จะใคร่รู้ว่าในแต่ละหมู่ แต่ละกอง แต่ละจังหวัดมีไพร่พลเท่าไร แล้ววัตถุประสงค์ของการจัดหมกหมุ่นให้ไพร่ เขาประจํานั้นมีไคว่เป็นไปเพื่อที่จะรวบรวมค่าส่วนเกินเป็นประการสำคัญ การจัดหมกหมุ่นนั้นเพื่อที่จะใคร่กำลังไพร่พลที่จะมีในการทำสงครามเป็นจุดมุ่งหมายแรก ส่วนที่หาเจ้าขุนมูลนาย เจ้าหมุนายกองจะเก็บเงินตราราชการ ไคว่เท่าไรนั้นก็มีความสำคัญเช่นกันรองลงมา

ต่อไปจะไคว่พิจารณาประเด็นในการใช้แรงงานบังคับไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ไม่เกิดผลดีในทางเศรษฐกิจแก่ประเทศอันมีผลสืบเนื่องสมทงานทุกวันนี้

ตามหลักการนั้นพระมหากษัตริย์มีสิทธิเต็มที่ในการที่จะใช้แรงงานของไพร่ซึ่งพระองค์เป็นเจ้าของชีวิตและแรงงานไปในการชุกคลองทำถนน สร้างระบบชลประทานซึ่งตามหลักของทางเศรษฐศาสตร์แล้วจะเป็นประโยชน์ในการสร้างรากฐานของระบบเศรษฐกิจอย่างยิ่ง การสร้างรากฐานจะทำให้การคมนาคมสะดวก ช่วยให้มีการชานาญเฉพาะอย่างขึ้น เนื่องจากการค้าขายเพิ่มขึ้น สิ่งเหล่านี้จะส่งเสริมให้มีการสะสมทุนมากขึ้นเพื่อที่จะทำการขยายกิจการและในที่สุดระบบเศรษฐกิจก็จะขยายตัวเจริญมากขึ้น ระบบชลประทานจะทำให้ชาวนามีน้ำใช้ตลอดปี สะดวกในการทำไร่ไถนา 2-3 ครั้งต่อปี ประโยชน์เหล่านี้มีไม่จบสิ้นสำหรับประเทศที่มีอาชีพหลักเป็นการเกษตร แต่เท่าที่ไคว่มีการใช้แรงงานบังคับของไพร่ไปในการประกอบกิจการต่าง ๆ ของระบบศักดินาทางประวัติศาสตร์ไทยปรากฏว่า

¹⁴ Virginia Thompson

งานการ เหล่านี้หาได้เกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจไม

อีกประเด็น ที่เราจะพิจารณาคือทางรัฐบาลไม่ไ้ทำการชู้ครีคบังคับใช้
แรงงานของไพร่อย่างเต็มที่ ที่เราจะเห็นไ้กาย ๆ คือ ถ้าไพร่ผู้ใดมีบุตรชาย
เข้ารับราชการหรือเสียเงินการราชการ 3 คนขึ้นไป ไ้ร่นั้นจะไม่ตองเข้ารับราชการ
อีกตอไป นั่นคือ ถ้าชายอายุ 20 ปี เริ่มมีบุตรปีละคนบาง สองปีคนหนึ่งบาง
เขาจะมีบุตรสามคนไ้เมื่ออายุ 25 ปี ถ้าไ้บุตรคนสุดตองเข้ารับราชการเมื่อ
อายุครบ 18 ปี ไ้ร่คนนั้นจะไม่ตองเข้ารับราชการตอไป เมื่ออายุไ้เพียง 45 ปี
เท่านั้น อาจจะมีมากกว่าไ้บุตรเป็นตองเสียบางหรืออาจจะนอยกว่าไ้ชายนั้น
ภรรยาเมื่อเขาอายุนอย ฉะนั้นแรงงานของพวกพ้อที่มีบุตรมากจึงขาดหายไปจาก
แรงงานบังคับที่มีอยู่ สาเหตุอีกอยางหนึ่งที่มีอยู่คืออาจทำให้จำนวนไพร่ลดคนอย
ลงไปกว่าที่ควรจะเป็นคือ ถ้าผู้ใดเข้ารับราชการมียศศักดิ์ตามระบบศักดินามีนาตั้งแต่
400 ไร่ขึ้นไป ถ้ามีบุตร ตามกฎหมายตราสามดวง¹⁵ อาจไ้ไวว่า อยาให้ถือว่า
ถูกผู้มีศักดินาเหล่านี้เป็นบุคคลชั้นไพร่และหามนำมาไ้งานจุกไพร่ ทัง ๆที่บรรดา
บุตรเหล่านี้ก็ไมเคยทำความคิดความเคนอะไรเกินกว่าถูกไพร่ธรรมดาทั่วไป แทนที่
จะถูกเกณฑ์มาไ้งานกลับกลายเป็นตัวที่จะชู้ครีคผลผลิตทางกานเศรษฐกิจไมให้ถูก
ส่งไปไ้ในทางที่จะทำไ้ระบบเศรษฐกิจขยายตัวเจริญขึ้นเป็นกาฝากของระบบ
เศรษฐกิจและสังคม พวกเจาขุนมูลนายเจาขุนนายกองเหล่านี้ ยังเป็นผู้ไ้รับผล
ผลิตของพวกแรงงานบังคับซึ่งพระเจาแผ่นดินจายให้ในรูปของเงินปี เงินเคอน
หรือเบี้ยหวัด

ข้อรั้ไ้ลของแรงงานบังคับไปในทางที่เกิผลคือระบบเศรษฐกิจคือ
ในระบบศักดินามีไ้มีการให้เงินเคอนแก่ข้าราชการ อาจจะมีเบี้ยหวัดบาง (ซึ่ง
เราจะไ้พิจารณาตอไป) แต่ข้าราชการก็จะไม่ไ้รับการเลี้ยงดูเป็นเงินตราจาก
พระมหากษัตริย์ รัฐบาลไ้ชวยหาทางให้ข้าราชการมีผลประโยชน์เพื่อที่จะไ้ไ้เลี้ยง
ตัวเป็นภาชีอากบาง เป็นไพร่หลวงบาง ซึ่งไ้รับไ้อนมาเป็นไพร่สมเพื่อที่ขุนนาง
จะไ้ไ้สอยในการหามแคะ พายเรือ ถือเครื่องยศ เครื่องไ้ของขุนนางบาง¹⁶

¹⁵ กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม, พระไ้ยการบนแผนก เล่มที่ 2 หน้า 13

¹⁶ ชัย เรืองศิลป์ เรื่องเดิม หน้า 97

ในระหว่างพวกไพร่กันเองนั้นมีการที่จะพยายามหลบหนีการ เป็นไพร่หลวง มาเป็นไพร่สมและไพร่ส่วย อันเนื่องมาจากการ เป็นไพร่สมและไพร่ส่วยสบายกว่า การเป็นไพร่หลวง งานของไพร่หลวงเป็นงานราชการ งานของไพร่สมเป็นงาน รับใช้เจ้านายเสรีอิสระ เป็นตัวของตัวเอง งานราชการเป็นงานที่หนักที่สุด และ การเป็นไพร่หลวงยังต้องเสียเงินการราชการสูงกว่าไพร่สมอีกด้วย ฉะนั้นพวกไพร่ ที่อายุครบ 20 ปี สมควรที่จะไต่รับการโอนเป็นไพร่หลวงก็จะพยายามขู่ขอร้อง ผลักหนีจากหมู่ไปอยู่กับเจ้านายที่ดี ใจงานไม่มาก

สาเหตุที่ไพร่ส่วยและไพร่สมมีความสุขสบายกว่าไพร่หลวงอย่างชัดเจนก็ เพราะประการแรก ไปร่หลวงต้องทำงานหนักเขาเคื่อนออกเคื่อน หรือมีฉะนั้น ก็ต้องส่งเงินมาให้เป็นการราชการ ในบางระยะ (ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5) ไปร่ หลวงต้องส่งเงิน $4 \frac{1}{4}$ ตำลึง²⁰ ในขณะที่ไพร่สมส่งเงิน $1 \frac{1}{2}$ ตำลึง ส่วนไพร่ ส่วยเสียประมาณ 7 ถึง 10 บาท ($1 \frac{3}{4} - 2 \frac{1}{2}$ ตำลึง) ทั้ง ๆ ที่ไพร่ส่วยนั้น ทำมาหากินกับการค้าขายแร่ธาตุ ทรัพยากรธรรมชาติหาเงินได้คล่องกว่าไพร่หลวง ด้วยเหตุนี้ไพร่หลวงจึงพยายามที่จะหลบหนีจากหมวดหมู่ของตนไปขึ้นกับเจ้านาย หรือ ถ้าหนีไม่ได้ก็จะพยายามที่จะไต่บุตรชายไปประจำคงอยู่เป็นไพร่สมให้ตลอดไป พวกเจ้าพนักงานผู้ควบคุมทะเบียนก็รู้เห็นเป็นใจในการที่จะช่วย "เหตุนั้นเจ้าหนูนายพวกสมุหมาอยู่ชิวละเลยไว้ ไม่เป็นสุขใจ เห็นแก่ราชการแผ่นดินโดยสุจริต ถือแต่จะเอาพักคุดทองเงินสินจ้างสินบนเป็นประโยชน์ ในบางกรณีเจ้าขุนมูลนาย จนเห็นพวกเลขของตนเองมีทรัพย์สินพอที่ตนจะเรียกครองไต่ก็พรางอุบายไววากลาว แกพระสัสดี แกบ่าวชู้ผู้เกณฑ์ปลัด กอนว่าเป็นญาติชอยกมิไต่แก่ราชการ....." เพราะเหตุนี้ ".....ไพร่หลวงกำลังจึงรงโรยเบาบาง.....ไม่เป็นประโยชน์ แกราชการสำหรับแผ่นดิน และการณรงค์สงคราม....."²¹ นอกจากจะมีการวิ่ง

²⁰ นายขจร สุขพานิช เรื่องเดิม หน้า 2 - 3

²¹ ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม กฎหมายชำระเลข จ.ศ. 1172 ในรัชกาลที่ 2 เล่มที่ 7 หน้า 2 - 3

เตนและนุราชูรบังหลวงแล้ว ในบางกรณีก็มีการสักเลขปลอม²² อันเนื่อง
 จากตาไม้สักเลยแล้วอาจจะถูกจับไคและถูกส่งไปสังกัดไพรหลวง ทางราชการ
 ไคพยายามแก้ไขปัญหานี้ โดยการให้ติดคุกบาง ปรึบบาง ในรัชกาลที่ 2 มีการ
 ไคปรับปรุงทำบัญชีไพรหลวงไพรสมใหม่โดยสิ้นเชิง และถึงกับให้รางวัลแก่สมุห
 บัญชีในการที่จะหาไพรมาสักเลข ไคมากกว่าปีก่อน ๆ²³ นอกจากนี้ในรัชกาล
 เดียวกันนี้ยังไคออกกฎหมายห้ามผู้ไครับไคทาสถาผู้ที่จะมาขายตัวนั้นเป็นไพรหลวง
 ".....แลห้ามอย่าให้ผู้ไคช่วยไคหมู่ไพรหลวงไว้เป็นอันขาดที่เกี่ยว.....จะให้
 ลงพระราชอาญาเข็ยน 50 ที เงินค่าตัวมากน้อยเท่าใดก็ให้เป็นภัยแก่เจ้าเบีย
 นายเงิน จะเอาแก่ตัวทาสนั้นมิไค"²⁴ แต่ก็ไม่มืผลมากนักเนื่องจากควบคุมไค
 ยาก และหลักฐานของการที่ผู้มือายุเกิน 20 ปี ยังเป็นไพรสมอยู่กับยังมีปรากฏ
 อยู่ต่อมาเช่น ในกรณีของภรรยาพระเจ้าวรวงศ์เจ้าดวงประภาณีไพรสม 60 คน
 ซึ่งควรที่จะคืนเป็นไพรหลวงหลังจากที่สามีสิ้นพระชนม์ แต่ทานก็ไคไพรไว้เป็น
 ไพรสมเพื่อรับใช้ต่อไป รัชกาลที่ 5 ทานก็ทรงอนุญาต ซึ่งแสดงว่าราชการ
 ยังเก็บไพรไว้เป็นไพรสมมิไคส่งมาเป็นไพรหลวง รัชกาลที่ 5 เองเมื่อไคทรง
 ตรวจบัญชีจำนวนไพรแล้วไคตรัสว่า"....เมื่อกอนคเนวามากกว่านี้ เชื่อไคว่า
 คนที่ไมคองเป็นอะไรเลยมือยู่มาก"²⁵ ควบเหตุนี้จำนวนแรงงานบังคับไพรหลวง
 ที่พอจะไคงานไคในระบบเศรษฐกิจจึงลดน้อยลงไป ไมคมีการไคกันอย่างเต็มที่
 ถึงแม้ว่าตามหลักการ และตามกฎหมายจะแสดงให้ เห็นว่ามี การชุกครืคแรงงานอย่าง
 มาก แต่ในทางปฏิบัติก็มืนอยกว่าที่ควรจะเป็นไปตามกฎหมาย ทำให้ทางราชการ
 ขาดแรงงานที่จะไคปรับปรุงแผนดิน

22 ฉบับเดียวกัน เรื่องประกาศโปรดให้สักเลขไพรหลวงหัวเมืองขึ้น แลเรื่อง
 ฎ.ปลอมเลขสัก จ.ศ. 1220 เลม 6 หน้า 47

23 ฉบับเดียวกัน เรื่องกฎหมายสี่สี่ (กฎสักเลข) จ.ศ. 1172 เลม 4 หน้า 15

24 ฉบับเดียวกัน เรื่องกฎหมายพระราชบัญญัติเลี้ยงของไพรหลวง เลม 4 หน้า 37
 ร.ศ. 31

25 เอกสารหอจคหมายเทศแห่งชาติ รหัส ก 1/19 เรื่องบัญชีรายงานจำนวน
 เลขและเงินคาราชการกระทรวงกลาโหม

นอกจากการใช้แรงงานไพร่หลวงไม่ได้เต็มที่แล้ว การใช้แรงงานเท่าที่มีอยู่ยังเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพทางคานเศรษฐกิจอีกด้วย ประการแรกคือพวกเจ้าขุนมูลนายมักจะเกณฑ์ไพร่ลงไปทำงานในเขตตนเองเป็นการส่วนตัวทั้ง ๆ ที่กฎหมายแต่โบราณ เช่น กฎหมายตราสามดวงก็ห้ามบงไว้อย่างแน่ชัด²⁶ มาตราหนึ่งมุกขมนตรี เจ้าราชินิกุลขุนหมื่นหัวพัน จาเสมียร...มีสมกำลังไพร่หลวงอยู่ในเมือง นอกเมืองแห่งใด ๆ ทานมิให้เอามาใช้สอย ในเรือนคนเลย²⁶ การใช้สอยในเรือนนั้นก็เป็นคนสวนคนพายเรือ กรรมกร คนใช้ทั่วไป ซึ่งไพร่หลวงเหล่านี้แทนที่จะจะไปทำงานของทางราชการก็กลับถูกใช้งานของเจ้านายส่วนตัวจนกฎหมายต้องห้ามเอาไว้เมื่อเป็นชนชั้นฐานทางคานเศรษฐกิจเช่นการระบบชลประทานก็ลดน้อยลงไป เราจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายออกมาแล้วก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ยังมีปรากฏว่ามีเจ้าขุนมูลนาย เอาไพร่ไปใช้ในการงานส่วนตัวที่ปรากฏในจดหมายเหตุแห่งชาติ²⁷.....ส่วนแทนกระดาศ [นั่นคือส่วยที่ส่งกระดาศให้แก่ทางราชการแทนการมารับราชการ] เจ้าเมืองกรมเกณฑ์เรียกใช้สอย ทุกบ้านทุกเมือง แล้วยังต้องเฉลี่ยส่วยส่งแทนกระดาศอีก โดยจะบังคับบัญชา [ห้ามปราม] ไปประการใด ๆ ก็ควรจะเคลือบคลุมอาศัยรับใช้สอย อยู่เสมอ ยากที่ไพร่จะมาฟ้องร้องถึงกรุงเทพฯใด" จนในที่สุดรัชกาลที่ 5 ก็ต้องออกกฎหมายประกาศว่าให้ทราบทั่วกันว่า ถ้าส่วยใดเสียเงินส่วยเงินการราชการแล้วก็ไม่จำเป็นต้องมารับราชการหรือถูกเกณฑ์ทำงานใด ๆ เป็นอันขาดนอกจากราชการสงคราม ถ้าผู้ราชการผู้ใด ~~ราชการผู้ใด~~ ยังละเมืออยู่จะถูกปรับ ซึ่งอันที่จริงแล้วรัชกาลที่ 5 ไม่ควรจะต้องออกกฎหมายเสียควยซ้ำ เพราะมีกฎหมายแต่โบราณห้ามปรามไว้แล้ว

ในบางกรณี ข้าราชการเจ้าขุนมูลนายหรือไพร่ด้วยกันก็ไต่จางไพร่หลวงไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เช่น การว้างจางผู้นไปราชการทัพ ในการทำสงครามนอกแดนกินไทย เพราะกฎหมายตราสามดวง²⁸ ก็ไต่กำหนดไว้ว่าถ้าผู้หนึ่งผู้ใด

26- กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม พระไอยการอาญาหลวง เล่ม 4 หน้า 27
 27- เอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชศก ม 28.2/19 เรื่องจดเลขหัวพระราชาอาณาจักร
 28- กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม พระราชกำหนดใหม่ 16, เรื่องเมื่อข้าศึกมาส่งเขตรเมือง ห้ามผู้ต้องเกณฑ์จางวานผู้นไปแทน เล่ม 5 หน้า 254

ที่ทองถูกเกณฑ์ไปราชการทัพถาวรานั้นเป็นราชการทัพต่างประเทศก็ให้ว่าง
 ผู้ไปแทนได้ ถ้าเป็นศึกภายในประเทศจึงจะคงไปรบด้วยตนเอง ห้ามจ้าง
 ผู้ไปแทน ในสมัยอยุธยาคงจะมีการว่างไพร่หลวงไปในทางนี้มากเพราะ
 ประเทศทำศึกบ่อยครั้ง ไพร่หลวงซึ่งมีน้อยอยู่แล้วคงจะมีเหลือไม่เท่าไรเป็นแน่
 นอกจากนั้นแล้วพระมหากษัตริย์เองก็มีส่วนในการใช้แรงงานไพร่หลวง
 อย่างพุ่มเพื่อเพิ่มเติมกันสำหรับการใช้แรงงานทางคานอื่น ๆ ที่ไม่มีผลทางคานการ
 เสริมสร้างรากฐานทางคานเศรษฐกิจนั้นเราพอจะเห็นหลักฐานได้ในปัจจุบันเช่น
 พระที่นั่งป้อมปราการต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์ "อนึ่งพระที่นั่ง
 สุธโธสวรรย พระที่นั่งทองพระโองใหม่ในสวนซ้อพระที่นั่งอนันตสมาคม...."
 ประมาณ 10 พระที่นั่งได้พระที่นั่งบางประอิน พระราชวังไกลกังวล
 ฯลฯ เหล่านี้ถูกสร้างขึ้นด้วยแรงงาน บ่าวไพร่และทาส ทุกพระที่นั่งมี
 ความมั่งคั่งวิจิตรพิสดารแทบจะหาที่เปรียบมิได้ และก็คงไม่สามารถที่จะสร้าง
 ได้อีกในปัจจุบัน ถ้าคิดค่าแรงงานออกมาตามอุปสงค์และอุปทาน แต่ก่อนนี้แรงงานคือ
 เป็นแรงงานบังคับจึงประกอบก่อดสร้างสิ่งสวยงามส่วนพระองค์เหล่านี้ได้ ตัวอย่าง
 ของการเกณฑ์แรงงานและผลผลิตของแรงงานในรูปของส่วยปี เช่น พ.ศ. 2374²⁹
 มีการเกณฑ์ไพร่จากหัวเมืองต่าง ๆ มาเพื่อทำการปฏิสังขรณ์วัด และพระนคร คือ

เมืองพิจิตร	เกณฑ์ไพร่หลวง	15 คน	ไพร่สม	63 คน	ทาส	57 คน	รวม	135 คน
เมืองพิษณุโลก	เกณฑ์ไพร่สม	289 คน	ทาส	129 คน	เชลย	12 คน	รวม	430 คน
เมืองสุโขทัย	"	557 "	"	79 "	"	13 "	รวม	649 คน
เมืองตาก	"	4466 "	"	79 "	"	- "	รวม	545 คน
เมืองกำแพงเพชร	"	417 "	"	109 "	"	63 "	รวม	689 คน
เมืองพิไชย	"	634 "	"	167 "	"	17 "	รวม	818 คน
							รวมทั้งสิ้น	<u>3,266 คน</u>

29 จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1193 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองฝ่าย
 เหนือ เรื่องปฏิสังขรณ์วัดและพระนคร เลขที่ 24 ในหอสมุดแห่งชาติ

ในพ.ศ. 2482³⁰ มีการเกณฑ์ไม้จากหัวเมืองมาทำไพศานและพระณี
ประศูพระนคร โดยส่งไม้ขนต้จากเมืองสวรรคโลก 58 คน เมืองพิไชย 29 คน
เมืองสุโขทัย 27 คน

ในการสร้างพระนครใหม่³¹ มีการระดมเกณฑ์ไพร่พลทั้งในเขตราชธานี
และหัวเมือง เกณฑ์ชาวเขมรมาช่วยอีก 10,000 คน คุศุดองรอบกรุงยาว 85 เส้น
13 วา กว้าง 10 วา ดึก 5 ศอก ต่อมาก็มีการเกณฑ์คนลาว และชาวเมืองเวียง
จันทร์ 500 คนมาช่วยในการสร้างกำแพงป้อมปราการรอบเมือง ที่มีอยู่เห็นโคจน
ทุกวันนี้คือ ป้อมมหากาฬเชิงสะพานผาน้ำสีลาศ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ทางยุทธ
ศาสตร์เป็นสำคัญ

ในระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453 มีการสร้างและซ่อมแซมพระราชวัง
ต่าง ๆ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีได้มีการเกณฑ์ไพร่มาทำงานโดยตรงแต่ก็เป็นไปในทางอ้อม
คือเก็บเงินการราชการของไพร่และคาสวนเกินของแรงงานไพร่ในรูปของส่วยอากร
ต่าง ๆ มาใช้ในการสร้างและซ่อมแซมมีตัวอย่างเช่น

การซ่อมแซมพระที่นั่งอมรพิมานมณี	ใช้เงิน 5,691 บาท
การซ่อมแซมพระราชวังบางปะอิน	" 59,780 บาท
การซ่อมแซมพระที่นั่งโสภาศพิมาน	" 19,608 บาท
การซ่อมแซมวังพระราชกุมาร	" 74,407 บาท ³²

ในแต่ละรายการถ้าคิดเป็นมูลค่าเงินปัจจุบัน คือ คุ้มด้วยอย่างน้อย 100
เท่า³³ แต่ละรายก็เกือบ 10 ลานบาทเขาไปแล้ว เหล่านี้เป็นตัวอย่าง ที่มีการ
ซ่อมแต่ไม่บรรยายโดยละเอียดก็ยังมีอีกมาก ส่วนมากไม่บอกจำนวนเงินที่แน่นอน

³⁰ จดหมายเหตุผลตั้งฉนวนรัตนสุโขทัย พ.ศ. 2382 ใบบอกเจ้าเมืองสวรรคโลก พิไชย
และ สุโขทัย ใตสงไม้เขาพระนคร

³¹ เสวตอน สุภโสมณ พม. ประวัติศาสตร์ไทย พิมพ์หอกรเจษฎุทัศน์ เล่ม 1
หน้า 365-369

³² เอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติของกระทรวงโยธาธิการ รัชชปี 8 ก
เกี่ยวกับพระราชวัง

³³ สมัยรัชกาลที่ 5 ตามความบอกเลวถวายเศษว.ตามละ 2-3 สตางค.ปัจจุบัน
ขจมละ 3 บาท (อย่างน้อย) ก็หมายถึงว่าค่าของเงินควรจะเพิ่มขนอย่างน้อย
100 เท่า

นอกจากนี้ในการเสด็จแปรพระราชฐานแต่ละหนมีค่าใช้จ่ายอย่างสูง
 ตัวอย่างเช่น ในระยะเวลาเดียวกันมีคราวหนึ่ง พระมหากษัตริย์เสด็จพระราช
 ดำเนินประทับแรมที่พระราชวังบางปะอินต้องใช้เงินตกแถมพระราชวังถึง 7163
 บาท (ประมาณ 7 แสน ถึง 1 ล้านบาท เงินปัจจุบัน) สิ่งที่ต้องใช้จ่าย เช่น
 พรหมลวด ขาว 62 หลา แพรแดง 62 หลา ซามแปล 300 ซาม พายไม้สัก 36
 เลม.....ตลอดจน ฝาปิดอก 12 ผืน เป็นต้น³⁴

การใช้แรงงานไพร่ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างไรประโยชน์ทาง
 การเกษตรกิจและก่อความเดือดร้อนแก่ไพร่ฟ้าประชาชน ที่เห็นได้ชัดอีกอย่าง
 หนึ่งคือ การทำศพเจ้านายและที่จะยกตัวอย่างต่อไปคืองานพระราชทานเพลิงศพ
 พระมหากษัตริย์ ประมาณ ปี พ.ศ. 2372 เป็นตัวอย่าง³⁵

นายชัย เรื่องศิลป์ ไคว้จาร์ณพีเฆศพไวว่า³⁶ คนไทยสมัยปัจจุบัน
 เห็นจะไม่ทราบว่ "การสร้างเมรุเผาศพเพียงศพเดียวเท่านั้น ทำความเดือดร้อน
 ให้แก่ข้าราชการและราษฎรตามหัวเมืองต่าง ๆ มากมายเพียงใด พระเมรุที่สร้าง
 นั้นมีพระเมรุใหญ่สูงตลอดคยอกสองเสน (40 วา เทากับประมาณ 120 ฟุต) ซื่อ
 ยาว 7 วา กับพระเมรุทิศสูงหนึ่งเสน อีก 8 เมรุ ทั้งยังต้องมีการสร้างทาง
 ระหว่างเมรุกับมีสะพานอีกควย.....นอกจากนี้ยังต้องใช้วัสดุอย่างอื่น เช่น
 หวาย ไม้สัก ไม้ไผ่ ชัน น้ำมันยาง หนึ่งควยสำหรับทำกาบ ยางสน เป็นต้น
 รัฐบาลโคของเขลานั้นมากจากการเกณฑ์ให้หัวเมืองต่าง ๆ จักส่งมาให้.....
 ผู้ที่ต้องปฏิบัติความคำสั่งชั้นสุดท้ายคือพวกไพร่ซึ่งเป็นคนลงมือโคคนไม้ ชักลากหุง
 ผูกไม้หุงทำเป็นแพ ตลอดจนนำสิ่งของที่ถูกเกณฑ์มาส่งยังเจ้าหน้าทีในกรุงเทพฯ

³⁴ เอกสารจัดพิมพ์เผยแพร่แห่งชาติ รัชกาลที่ 5 ชื่อเรื่อง เตรียมรับเสด็จฯ
 ระหัส ขธ 8 ก/11

³⁵ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ซึ่งบัญญัติเกณฑ์เครื่องทำพระเมรุสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้า จ.ศ. 1191 เล่มที่ 5 ในหอสมุดแห่งชาติ

³⁶ ชัย เรื่องศิลป์ เรื่องตคิม หน้า 147

"...ของเหล่านี้ทางรัฐบาลเกณฑ์เอาเปล่า ๆ. ค่าแรงก็ไม่ให้ อาหารก็ไม่เลี้ยง ราษฎรเหนื่อยเปล่าและรู้สึกสะอึกเสียดเหมือนทุกครั้งที่ได้ชาวสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดิน"

ในบัญชีอ้างว่า "มีพระราชโองการโปรดเกล้าสั่งว่า ให้คิดเกณฑ์ไปตามรายทางว่าวให้พอควรเป็น แสดงให้เห็นถึงความเหนื่อยยากของราษฎรที่ถูกขูดรีดเมื่อมีการเกณฑ์พระมหากษัตริย์ โดยที่ตนเองหรือระบบเศรษฐกิจมิได้อะไรคืนเลยแม้แต่หยด ถ้าเจ้านายใหญ่โตตนก็เหนื่อยมาก ถ้าเจ้านายไม่ใหญ่โตตนก็เหนื่อยน้อย"

ต่อไปเราจะพิจารณาในกรณีงานกิจการบางอย่าง สมควร ที่จะใช้แรงงานไพร่ทำ เป็นการใช้แรงงานบังคับที่ถูกที่ควร แต่ทางรัฐบาลกลับไม่ใช้ทำ และหันไปจ้างแรงงานชนิดอื่นมาทำแทน เมื่อพิจารณาก็แปลกอยู่มากทีเดียว เช่น ใน พ.ศ. 2400 พระมหากษัตริย์ว่าใครทรงสั่งเกณฑ์ว่า ถนนในพระนครชำระทุกโคตรมย่อยยับมากจนถึงกับทรงมีพระราชปรารภว่า ประชาชน พระสงฆ์ สามเณร จะเดินทางลำบากจึงทรงพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาบวรราชนายก เป็นผู้นำเป็นการซ่อมแซมและให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการใหญ่น้อยทั้งหลาย ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ให้ช่วยบริจาคอิฐหักมาตามแต่ที่สะดวก ไม่มีการตีเคียนและจะไม่เกณฑ์คนมาทำงาน³⁷ ต่อมาในสมัยรัชกาลเดียวกันในสมัย พ.ศ. 2400 พระมหากษัตริย์ทรงรับหนังสือจากบรรดาพวกชาวฝรั่งที่เข้ามาค้าขายยังพระนครว่า "จะขอลงไปตั้งทางขอขายไม้ปลูกคลองพระโขนงตลอดจนถึงบางนา ควดยเหตุว่าคลองที่มีอยู่ต้นเขื่อนน้ำเชี่ยวมาก ต้องเสียเวลามากในการนำสินค้ามาขายถึงกรุงเทพฯ พระมหากษัตริย์มีความเห็นว่า ถ้าอยู่ไกลไปก็จะไม่เหมาะสมอยู่แล้ว จึง "ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาเสนาบดี จ้างเงินขุดคลอง ตั้งแต่หน้าป้อมตลาดูไฟรีตัดมุ่งลงไปถึงคลองพระโขนง เราตากกาจ้างเงินขุดคลองและถมถนนเป็นเงิน 207 ชั่ง 14 ตำลึง 1 บาท"³⁸ ในสมัย พ.ศ. 2420

³⁷ ประชุมกฎหมายประจักษ์ ฉบับเพิ่มเติม เรื่องประกาศแก่พระราชกุดศุขซ่อมแซมถนน เล่ม 5 หน้า 267 จ.ศ. 1219

³⁸ ประชุมกฎหมายประจักษ์ ฉบับเพิ่มเติม เรื่องประกาศขุดคลอง กฎหมาย พ.ศ. 2420 ในรัชกาลที่ 5 เล่ม 9 หน้า 221

ประเทศไทยเริ่มที่จะส่งชาวออกเป็นสินค้าสำคัญ มีความต้องการคลองที่จะขนส่งสินค้า ชาวนาชาวสวนต้องการคลองเพื่อให้งานในกวทลัดชนพระมหากษัตริย์ได้ทรงมอบหมายให้จ้างจีนขุดอีก เช่นกัน คลองตั้งแต่ท่าลากกลาง คลองแสนแสบไปจนถึงปากคลองท่าไช คลองภาษีเจริญถึงคลองมหาสวัสดิ์ ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟ³⁹ ในสมัยรัชกาลเดียวกันแทนที่จะใช้แรงงานบังคับของไพร่ ก็หันกลับไปใช้การจ้างคนจีนโดยให้เงินเหลือจ่ายชาราชการ และเรียกรจากประชาชนปราสาทราชวังหลายแห่ง ที่พักชาวราชการ ทางระบายน้ำ สพาน ถนน กิจ้างบริษัทฝรั่งเศส เป็นผู้ดำเนินงาน⁴⁰ สาเหตุที่ในระยะหลัง ๆ ในระยะนี้ มีการจ้างให้คนทำงานโยธาแทนวิธีการใช้ไพร่ เขามารับราชการทำงานโยธาตามวิธีเก่า เพราะตามความนึกเห็นของ นายขจร สุขพานิช การจ้างแรงงานชาวจีนจะไคณลงานที่เรียบร้อยกว่า รวดเร็วกว่า การเกณฑ์ไพร่เขามาทำงานควยเหตุนี้จึงไคยกเลิกวิธีเกณฑ์พวกไพร่เขามาทำงานคังแตกอน พวกไพร่ทั้งหลายให้นำเงินมาชำระแทนกำลังแรงงานของตน ผู้เขียนเห็นควยกับคำอธิบายของนายขจร สุขพานิช ในเรื่องนี้

ถ้าพิจารณาอย่างคร่าว ๆ แลวอาจจะคล้ายกันคือ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงใช้แรงงานบังคับไปในทางที่ถูกเหมือนกันคือเก็บเงินจากไพร่มาจ้างแรงงานคนจีนที่มีประสิทธิภาพในการทำงานกว่า พิจารณาคูก็สมควรถูกต้องตามหลักของการทำงานเฉพาะอย่างทีคนถนัด แต่ Wales⁴¹ ไคให้ความเห็นวสาธารณูปโภคชนิดหนึ่ง ซึ่งไครับความสนใจมากคือการขุดคลอง ซึ่งจุดประสงค์ใหญ่ มีไคเพื่อควมเจริญรุ่งเรืองทางการเกษตรหรือทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการมุ่งไครายไคของรัฐบาลและกษัตริย์ สูงขึ้นมากกว่า ไคมีการขนส่งมากชน เกียภาษีไคมากชนทั้งระหว่างคนทางและปลายทาง หรือไคก็ขุดขึ้นเพื่อที่จะให้ชนส่งกำลังและเสบียงทางทหาร ไคสะดวก ไคไคมุ่งที่จะให้เป็นทางชลประทาน ประโยชน์ที่ไคทางการคมนาคม และการเกษตรนั้นไคคเป็นเพียงแคณลพลอยไคแคณัน ทางรัฐบาลมิไคเห็นควมสำคัญของการเกษตรกรรมเป็นสิ่งที่ต้องสร้างสรรคในการที่จะพัฒนาเศรษฐกิจ

³⁹ ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับไคเริ่ม เรืองประกาศใช้สวณรถไฟ รัชศก ๒๔๐๑

เล่ม 12 หน้า 193
⁴⁰ Wales เรืองไคเริ่ม หน้า 228
 41 เรืองไคยวกัน หน้า 228

เราพอจะหาข้อเท็จจริงสนับสนุนข้ออ้างนี้ได้คือ ระบบชลประทานของไทยเรา ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น⁴² มีอยู่น้อยมาก ไร่ไม่ไผ่ผลและไม่พอเพียงกับความต้องการ ในบางเขตรวมแล้วจะมีคลองชลประทาน แต่ก็ไม่มีน้ำในฤดูแล้งเป็นต้น มีการเปรียบเทียบกันระหว่างที่นาของไทย และที่นาของพม่าแล้ว คุณภาพของดินของไทยและพม่าอันก็พอกัน การคมนาคมสู่ตลาดก็พอ ๆ กัน คนขยันขันแข็งพอ ๆ กัน และชาวนาคนไทยยังได้เปรียบในทางกานาภายใต้รัฐบาลไทยเก็บนั้นต่ำกว่าภาษีพม่าอันจะเป็นสิ่งจูงใจให้คนไทยผลิตข้าวมากขึ้นเพราะกำไรสูง แต่เมื่อศึกษาดูแล้วปริมาณการเพิ่มขึ้นของผลผลิตของข้าว ในสมัยรัชกาลที่ 4 ระหว่างปี พ.ศ. 2403-2433 นั้น ผลผลิตของไทยเพิ่มขึ้นไม่เท่าของพม่าคือ ประมาณ 1/3 ถึง 1/2 ของพม่า สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าทางราชการพม่าได้ให้ความสนใจในการสร้างระบบชลประทานที่ค้ำชิ่งในประเทศไทยเราไม่มีใครที่จะคิดเรื่องนี้ รัฐบาลในสมัยก่อน พ.ศ. 2411 มาไม่ให้ความสนใจที่จะสะสมทุนหรือกั้มเงินจากต่างประเทศเพื่อทำการวางแผนและการสร้างระบบชลประทานใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสนใจในทางกานการชลประทานมากขึ้น และได้มีการจ้างผู้เชี่ยวชาญทางการชลประทานชาวคช ชอ เจ เฮช แวนเคอร์โฮค เพื่อที่จะทำการสร้างระบบชลประทานทั่วประเทศ ระบบชลประทานที่นาย แวนเคอร์โฮค คิดขึ้นต้องใช้ทุนการสร้าง 47 ล้านบาท โดยการแบ่งการใช้จ่ายเป็นงวด ๆ ในระยะเวลา 12 ปี ผลประโยชน์ที่จะได้คือจะมีที่ดินใหม่ที่จะทำมาหากินได้ เป็นจำนวนล้านไร่ ที่นามีอยู่แล้วก็จะได้นำสำหรับทำนา พอก ก็กับความต้องการ (ตามสถิติในระยะ 90 ปี ในระยะนั้น มีเพียง 45 ปี เท่านั้นที่มีปริมาณน้ำเพียงพอเหมาะสมกับการทำนา 30 ปี มีน้ำไม่พอ 15 ปี มีน้ำมากเกินไป ทำให้ไรนาเสียหาย ถ้ามีระบบชลประทานที่ค้ำชิ่งจะมีน้ำพอกี่ชทุก ๆ ปี) นอกจากนี้ชาวนายังอาจทำนาทำสวน ได้ตลอดปี ปีละหลาย ๆ หน เนื่องจากไม่ตอง

42

J.C. Ingram J.C. Economic Change in Thailand 1850-1970, California Stanford University Press p. 50 - 87

ปัญหาทางคานธราษฏรบังหลวงก็เป็นปัญหาที่มีผลกระทบสะท้อนต่อการไต่สวนงานบังคับใหม่ประสิทธิภาพอีกเช่นเดียวกันตามที่ปรากฏในกฎหมายดังที่เราได้พิจารณาไปแล้ว ใครจะตองเขารับราชการเป็นจำนวนเดือนหนึ่งต่อปีหรือไม่ก็จ่ายเงินให้แก่เขาขุนมูลนายเจ้าสังกัด ซึ่งหลายครั้งหลายคราว่าผู้ควบคุมงานจะเก็บเงินจำนวนนี้ไว้เสียเองไม่ส่งเขาพระคลังหลวง โดยที่ทางราชการก็มีได้ติดตามควบคุมอย่างเข้มงวดนัก ปล่อยให้เป็นรายไต่พิเศษแก่ราชการสมทบกับเงินเดือนตนเองซึ่งค่อนข้างน้อย ปัญหานี้เป็นปัญหาที่ใคร ๆ ก็ทราบดี แต่ก็ไม่ใคร่รับความสนใจที่จะทำการควบคุม นายขจร สุขพานิช ไต่อาถึงไว้ว่า "ซึ่งผู้นั้นเก็บไว้เสียเองหรือ จางนอนเขามาทำงานแทนก็ได้ เป็นสิ่งพิสูจน์ได้อย่างแน่ชัดว่า พวกหัวหน้าคนงานไม่ว่าใหญ่หรือน้อย จะตองยกเวนราชการงานหลวงแก่บุคคลบางคน เพื่ออาณาประโยชน์ของตนเองทั้งสิ้น ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงทราบดีแต่พระองค์ทรงหลับพระเนตรเสีย และควยเหตุผลเพราะเงินปีข้าราชการไต่รับพระราชพระราชทานนน้อยมาก ไม่พอเลี้ยงปากเลี้ยงทอง นี่คือการกระทำที่เขาเรียกว่าทำนายนหลังไพร่ หรือทำนายนหลังราษฎรนั่นเอง"⁴⁴ ผลรายไต่ของราชการที่เก็บมาจากชาวนาถูกใช้ไปในทางเป็นประโยชน์แก่ราชการมีในแผ่นดิน ปรากฏมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นการกระทำซึ่งทำกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตายเป็นคนส่วนมากกระทำกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นการผิดกฎหมายแต่ถ้าไม่ทำการธราษฏรบังหลวงจนเกินไปนักก็จะไม่มีใครว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เองก็ทรงมีพระราชดำรัสว่า "... แลเงินส่วยหรือเงินราชการในตัว เลขหัวเมืองนั้นแล สัสดีก็ไม่ใคร่เห็นเป็นผู้รับสังควย ถึงโดยว่าจะให้ลงบัญชีเลขหัวเมืองไว้ก็เป็นแต่รูปบัญชีเท่านั้น ไม่สามารถจะรู้ไควว่าเมืองใดไคสงเงินแล้วหรือยังไม่ส่งและไม่มีอำนาจตกเรือนควย"⁴⁵ พระองค์ทรงอธิบายไว้เมื่อคราวมีการปกครองแผ่นดิน

44 ขจร สุขพานิช เรื่องเดิม หน้า 114j- 115

45 พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดินในหนังสืออานประกอบคำบรรยาย

ซึ่งแสดงว่าก่อนมีการแก้ไข (แต่ต่อไปเราจะมีหลักฐานว่าหลังจากการแก้ไขแล้ว เรื่องราวแบบนี้ยังมีปรากฏอยู่ในสมัยต่อมา การควบคุมเงินการราชการที่เก็บ โฉงจากไพร่และทาสมีขอบกพร่องอย่างไร นายขจร สุขพานิช⁴⁶ ไคอ้างไว้ จำนวนรายโคที่ตกไปถึงพระคลังนั้นน้อยกว่าที่เคยเก็บมาโคสมัยก่อน ๆ คือส่วนหนึ่งจะถูกผู้หน้าที่เก็บไว้ถูกต้องตามกฎหมาย แต่อีกส่วนหนึ่งจะถูกข้าราชการเก็บไว้เองเพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวง พวกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกรมต่าง ๆ มีโอกาสอย่างมากที่จะหาผลประโยชน์ใส่ตนเองเนื่องจากระบบบัญชีไม่รัดกุม James C. Ingram⁴⁷ อ้างว่าไม่เพียงแต่จะมีการฉ้อราษฎร์บังหลวงตามแต่ โอกาสเท่านั้น แต่มีการกระทำสร้างเหตุการณ์เพื่อให้มีโอกาสฉ้อราษฎร์บังหลวง ใหม่มากขึ้นด้วย "..... ยกตัวอย่างคือ ข้าราชการพยายามที่จะโกงงานไพร่หลวง ไทหนัก และเรียกไพร่มาใช้ในคุกเก็บเกี่ยว หรือถูกปลุกข้าว เมื่อไพร่หลวงทน คองานที่หนักไม่ไหวหรือไม่ว่างพอที่จะมาทำงานหลวงจึงต้องหันมาให้เงินการราชการแทน นอกจากจะเสียเงินการราชการแล้วยังต้องเสียค่าสินบน เพื่อที่จะให้รับ การราชการแทนการมาทำงานเองอีกด้วย"

หลักฐานของการฉ้อราษฎร์บังหลวงมีปรากฏอยู่หลายกรณี และเพื่อที่จะสนับสนุนข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ จะขอยกตัวอย่างต่อไปคือ พระมหากษัตริย์ทรงไม่เข้มงวดในการกำจัดการฉ้อราษฎร์บังหลวง ในหนังสือประชุมกฎหมายประจำศก⁴⁸ ไคอ้างไว้ในหลายกรณีเจ้าขุนนายกองที่ทำหน้าที่เก็บเงินราชการเพื่อที่จะส่งเขา พระคลังนั้นไม่ทำตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ในบางกรณีเก็บเงินค้างไว้ที่ตนเองถึง 9 งวาก็มี ตามหลักฐานของจดหมายเหตุแห่งชาติ ระหว่าง ปี ร.ศ. 110-115 (พ.ศ. 2434 - พ.ศ. 2439) เฉพาะเอกสารของกระทรวงกลาโหม⁴⁹ มีการขออนุมัติที่จะไม่ส่งเงินการราชการอยู่ประมาณ 75 ราย ส่วนมากเป็นการขออนุญาตไม่ให้ไพร่สมกันเป็นไพร่หลวง หรือในบางกรณีก็เจ้าขุนมูลนายเกิดขัดสนตองนำเงินเข้า

⁴⁶ ขจร สุขพานิช เรื่องเดิม หน้า 213

⁴⁷ J.C. Ingram เรื่องเดิม หน้า 59

⁴⁸ ประชุมกฎหมายประจำศก เรื่องประกาศให้เจ้าหมู่เก็บเงินการราชการส่ง 7. จ.ศ. 1249 เล่ม 11, หน้า 130

⁴⁹ เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 8 เรื่องเลข-ไพร่หลวง

ข้าราชการของไพร่สมไพร่หลวงที่คนมีหน้าที่เก็บเอาไว้ใช้ก็จส่วนตัว พระมหากษัตริย์มักจะแต่งเรื่องส่งกลับคืนว่า "เห็นว่าเป็นการซัดสนจริง ไทยกเงินคาราชการไท" บาง "ไทตรวจดูตา...มีเงินจะใช้ก็ให้ใช้ ถ้าไม่มีเงินก็ยกให้" บาง "ยกให้ตลอดหมดเป็นเสรีจกัน" บาง "ให้ตามขอ" บาง "ตามเคย" บาง หรือบางทีก็เพียงแต่ "ยก" ก็มีปรากฏ จากหลักฐานทั้งหมดประมาณ 75 ราย ที่ขอยกเวนนี้มีประมาณ 5 ราย ที่ไม่อนุญาต รายหนึ่งมีการถกคยศเกิดขึ้น เช่น ในกรณีของขุนสวัสดิพิมล⁵⁰ ถูกถกคยศและให้ใช้เงินให้เต็มจำนวน ส่วนมากที่ไม่ยกให้ก็เพราะจับได้ว่าโกหกอ้างความเท็จ เช่น ไม่ซัดสนจริง ถาซอกี ๆ และรับสารภาพก็จะไม่มีปัญหา

ต่อไปเราจะพิจารณาการใช้แรงงานทาสซึ่งถ้าพิจารณาตามหลักเกณฑ์ของการกำหนดการใช้แรงงานแล้ว ทาสน่าจะเป็นบุคคลที่ระบบเศรษฐกิจสามารถจะใช้ประโยชน์จากบุคคลพวกนี้มากที่สุด การใช้แรงงานทาสไม่จำเป็นที่จะต้องหวังถึงการเขาเคื่อนออกเคื่อนไม่ตองหวังว่าอาจจะใช้ทาสทำงานหนักเกินไป ระบบเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาตอนใต้ ในระยะก่อนเลิกทาสนั้น ขึ้นอยู่กับแรงงานทาสนิโกร ผลผลิตทางคานเศรษฐกิจที่จะนำไปคาสขายกับต่างประเทศ และรัฐอื่น ๆ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองนั้น ส่วนมากมาจากโรฝ่ายซึ่งตองใช้แรงงานอย่างมาก ในประเทศไทยโบราณ มีการใช้แรงงานของทาสเช่นกัน แต่จะใช้ไปในทางใดจะเป็นประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจอย่างไร และการเลิกทาสมีผลอย่างไร เราจะพิจารณาต่อไป

การมีทาสและการใช้ทาสเป็นไปในลักษณะใดนั้น ก่อนอื่นเราจะต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงบางประการคือ ทาสนั้นมีสองชนิด ดังที่ไคพิจารณามาแล้ว ทาสชายชาคันนั้น นายเงิน (หรือเจ้าของทาสนั่นเอง) สามารถใช้งานไคเต็มที ถ้าเมวาทาสคือคิงกฎหมายก็บงไวว่า "...ทานให้ตีแต่พอให้หลาย ปราบแต่พอให้กลัว ทานมีไหลมตายเลย ถามันคนราย สั่งสอนมิไค ไทชายนันเสีย

ถ้าตีมันตายให้ปรับไหม⁵¹ กฎหมายตราสามดวง⁵² ใต้อางสิทธิของนายเงิน
ไวคังนกอ

- 1) นายเงินมีสิทธิจะลงทัณฑ์ จำใช้ทรวน หรือตีด้วยลวดหนัง หรือทำ
ทารุณกรรมต่าง ๆ แก่ทาสชายชากของตน ไคถึงบาดเจ็บสาหัส หรือแม่แก่ตาบอด
ไค แต่อย่าให้ถึงกับลมตาย
- 2) นายเงินมีอำนาจจะส่งทาสของตนไปรับโทษแทนตนเองหรือญาติพี่น้อง
น้องไค
- 3) การที่นายเงินมอบหมาย ให้ทาสดูแลสิ่งของทรัพย์สิน ถ้าชากหายทาส
ต้องรับไซ
- 4) ถ้านายเงินไม่มีปัญญาจะเลี้ยงทาสไคไค ก็ให้มีอำนาจในการขับไล่
ออกไปไค
- 5) ถ้าทาสฟ้องร้องนายเงินว่าไปปล้นไครก็ตี นอราษฎร์บังหลวงก็ตี
หรือเป็นนกขุก็ตี ถ้าพิจารณาแล้วพิสูจน์ไม่ไค หรือเป็นความเท็จ ก็ให้ลงโทษทาส
ไคโดยเอาชนชาหยิ่งเอาเฉลง (เครื่องหมาย) ปะหนา แล้วเอาทวนคักปากและ
ชายทาสคนนั้นเสีย

เมื่อเป็นดังนี้ นายมีสิทธิเสรีภาพอย่างเต็มที่ที่จะไชงานทาสเกือบทุก
สิ่งทุกอย่าง ถ้าทาสไม่ทำตามก็อาจจะเขียนตีไค ซึ่ง "ตีแกพอให้หลาบ ปราบแต่
พอไคกลัว" นี้ยากที่จะแปลความหมายไค ในทางปฏิบัติ นายอาจจะโมโหร้าย
และการ "ปราบแกพอไคกลัว" นี้อาจจะทำให้ทาสเจียนตายไค กฎหมายมีไคบอก
ว่าตีเท่าไรจึงจะมีโทษ อางไวเพียงว่าถ้าทาสตายควยนี้มือของนายเงิน นาย
เงินจะถูกปรับ ซึ่งก็เป็นเพียงแก้ปรับเท่านั้น ไม่มีความผิดอะไรมาก และเจ้า
เงินนายเงินบางคนก็อาจจะเต็มใจที่จะยอมให้ปรับในกรณีมีทาสแข็งขอกควย
และจำเป็นที่จะต้องมาเสียให้ตาย เพื่อมิให้เป็นที่เยี่ยงอย่าง ฉะนั้นสำหรับทาส
ชายชากนี้ เป็นอันว่านายเงินจะไชงานไคอย่างเต็มที่ ปัดหาอยู่ที่ว่า นายเงินจะ
ไชงานไปไคในทางไคเป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ เช่น การปรับปรุงไรนา การชุก

51 กฎหมายตราสามดวง ฉบับแก้ไข เรื่องพระไอยการทาส เล่ม 2 หน้า 289-291
52 กฎหมายตราสามดวง ฉบับแก้ไข พระไอยการทาส เล่ม 2 หน้า 324-343

คลอง การทำสวน ทำไร่ ของนายเงิน เช่น ทาสของสหรัฐอเมริกาทางใต้ตอน
สงครามกลางเมืองหรือไม่ เราจะพิจารณากันต่อไป

ทาสอีกจำพวกหนึ่ง คือทาสชายฝาก พวกนี้กฎหมายได้กำหนดไว้ว่า "ให้
คอยใช้คอยสอย อย่าให้ทำร้ายแก่ผู้คนทาน ถ้ามันมีคิโหม้นไปเวนแก่ผู้ชายคืน เรียก
เอาเงิน"⁵³ การลงโทษก็ห้ามตีครวน จำไซ้ หรือกระทำทารุณกรรม เว้นแต่
ทำให้กระดูกหัก ตาบอด ถ้ายิ่งขึ้นกระทำจะเรียกค่าตัวคืนไม่ไคเลย เหน้เรา
พอจะสรุปได้ว่า ถ้าเป็นทาสชายฝาก เจ้าเงินนายเงินจะไม่สามารถทำงานใด
เต็มที ไม่เป็นประโยชน์แท้จริง ไม่ใช่แรงงานบังคับที่แท้จริง โอกาสที่จะใช้
แรงงานของทาสให้เกิดประโยชน์แก่ระบบเศรษฐกิจก็ลดน้อยลงไป

ต่อไปนี้ เราจะพิจารณาการใชแรงงานของทาส ว่าใช้ไปในทางใด
บ้าง มีข้อเสียในการใช้อย่างไรบ้าง

เท่าที่ปรากฏ การใช้แรงงานทาสส่วนมาก จะเป็นไปอย่างไรประสิทธิ
ภาพ เมื่อพิจารณาดูในทางคานผลประโยชน์ทางคานเศรษฐกิจ ในบางกรณี นาย
เงินจะใส่ทาสไปติดคุกกับโทษแทนตน ทาสอาจจะถูกตีครวนจำไซ้ ถูกเขียนควยลวด
หนัง หรือถูกจำคุกแตกตากฝนเหล่านี้ แทนนายเงิน หรือแทน บุตรภรรยาญาติ
นายเงิน เมื่อยามบุคคลเหล่านี้ทำผิดกฎหมาย และถูกลงโทษ (ยกเว้นทาสชายฝาก)
การใช้ทาสไปรับอาญาแทนตนไม่ทำให้เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจเลย (ไม่ใช่ว่าพวกนาย
เงินอยู่เป็นไทยแล้วจะเกิดผลดีทางคานเศรษฐกิจเพราะถึงอย่างไร พวกนายเงิน
ก็เป็นบุคคลชั้นที่ไม่ยอมทำงาน เพิ่มผลผลิตอยู่แล้ว เราจะพิจารณาต่อไปในบทเกี่ยว
กับวัฒนธรรม) ผลที่เกิดขึ้นคืออาจจะทำให้การปกครองบ้านเมืองยุ่งยากลำบาก
เพราะพวกนายเงินอาจมีเกรงกลัว ต่อการกระทำผิดกฎหมาย เนื่องจากถ้าถูกจับ
ไคและถูกตีคสังลงโทษ นายเงินก็จะส่งทาสไปรับโทษแทน เมื่อระบบการปกครอง
ขาดความมั่นคง ระบบเศรษฐกิจก็จะสั่นสะเทือนไปควย เนื่องจากความปลอดภัย
ในการประกอบกิจการใด ๆ ไม่มี มีการปล้นสดมภ์กันเนื่อง ๆ ⁵⁴

53 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม เรื่องพระไอยการทาส เล่ม 2 หน้า 289-291

54 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม มชนไทไพรและทาสคอยดูแลเจ้าขุนมูลนายควย
เรื่องพระไอยการลักษณะโจร เล่ม 3 หน้า 217

ภายในครัวเรือน ฉะนั้น แรงงานของผู้หญิงจึงไม่ได้นำไปใช้ในทางที่ก่อให้เกิด
 การค้าขายใด เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไร คาทัวทาสผู้หญิงจึงจะมีค่าตัวสูงกว่าทาส
 ชาย คำตอบที่ผู้เขียนคิดว่าคงจะไม่ผิดจากความจริงนักคือ เราจะคงพิจารณาควา
 ผู้รับซื้อทาสนั้นจะต้องการทาสไปใช้งานอย่างไรบ้าง ผู้ที่มีรายได้อาจพอที่จะซื้อทาส
 นั้น ส่วนมากจะเป็นเจ้าขุนมูลนายต่าง ๆ ไพร่ธรรมดาคนยากที่ให้มีทาสได้ เพราะ
 รายได้ของตนได้ถูกกำหนดโดยกฎหมายด้วยการห้ามมีที่ดินเกิน 25 ไร่ ถ้ามีที่ดิน
 เพียงแค่นั้น ไพร่คนธรรมดาจะไม่มีรายได้อื่นไหนมาพอที่จะซื้อทาสได้ เฉพาะ
 ทนายของคนที่จะต้องเข้ารับราชการโดยนำเอาเสบียงมาเอง ต้องเลี้ยงดูครอบครัว
 ต้องเช่าไร่ไถนาเอง ก็ทำให้จนมากแล้ว การที่ไพร่รักษาตัวรอดคงเป็น
 ไพร่อยู่ไม่ตกเป็นทาส เนื่องจากซัดสนเงินทองของชายตัว ก็นับว่าเป็นการดีอย่าง
 มาก ฉะนั้นผู้เขียนจึงขอสรุปว่า ผู้ที่มีฐานะดีพอจะมีทาสคือพวกข้าราชการ เจ้าขุนมู
 นาย และบรรดาเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ทานเหล่านี้จะต้องการแรง
 งานชนิดไหน เขาจะต้องการแรงงานเพื่อที่จะใจทำส่วนหน้าหรือไม่ คำตอบก็คือ
 ระบอบศักดินา ไคสนองตอบความต้องการทางคานนี้ไว้เรียบร้อยแล้ว พวกเจ้าขุน
 มูนายจะมีที่นาและไพร่พลรวมทั้งลูกนาที่จะเช่าที่นาของเจ้าขุนมูลนายมอบให้โดย
 พระมหากษัตริย์ (รายละเอียดคบที่ 3 หน้า 23-29) ความร่ำรวยของเจ้าขุน
 มูนายจะมาจากลูกนาที่เช่าที่นาทำมาหากินให้รายได้อีกแก่เขาของที่นาอย่างเพียง
 พอ⁵⁷ นอกจากนี้ยังมีแรงงานของไพร่สมที่เขามาสังกัดในหมวดหมู่ของคนที่อื่นอีกแรง
 หนึ่ง ฉะนั้นความต้องการแรงงานของทาสชายจึงไม่มีมากนัก งานที่เหลือที่จะตอง
 การใช้แรงงานทาสคือ งานจำพวกการฝีมือ เย็บปักถักร้อย งานภายในบ้าน
 ทำอาหารทำครัว (ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ในสมัยโบราณ)⁵⁸ เหล่านี้ เพื่อทำงานซึ่ง
 ไม่เกี่ยวกับการปฏิรูปฐานของระบบเศรษฐกิจเลย เป็นงานของทาสผู้หญิง

อีกประการหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ผิดคนธรรมดาอันถึงแกม
 แท้ก็เป็นเรื่องที่เราจะเห็นว่าน่าสนใจคือ การใช้ทาสผู้หญิงเป็นภรรยา หรือใช้
เป็นเครื่องสนองความต้องการทางเพศของเจ้าขุนมูลนาย ... เท่าที่เป็นไปตามกฎ
⁵⁷ นิโกลาส แชรแวงส ประวัติศาสตร์ชนชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม
 แปลโดย สันต ท. โกมลบุตร โรงพิมพ์ภาวหนา 2506 กรุงเทพฯ 59

58

Sir John Bowling The King demand People of Siam "Edition C. Oxford
 University Press 1969 หน้า 328, ไคคลาวก

อาการแต่ละมอททางพระราชวังสงมาใหม่ ไม่น้อยกว่า 100 ชนิด

หมาย ตราสามดวง⁵⁹ นั้นผู้ที่กระทำสิ่งไม่ถูกต้องของตน เช่น "...เจ้าสมจร
 ควยเมียชากนตนเองไซ้.....ขมขื่นหญิงทาสถึงชำเรา.....อาลา" เหล่านี้มี
 ความผิดตามกฎหมาย ทาสมีสิทธิที่จะฟ้องร้องนายเงินได้ แต่ การที่จะฟ้องร้อง
 นายเงินควยประการใด ๆ นั้น "ทานวาใหม่สงคาคำมันแก่นายเงินเสียก่อน จึง
 ใหม่ฟ้อง อย่าใหม่ฟ้องเหนือเงินทาน"⁶⁰ ฉะนั้น トラบโคที่ทาสผูกมัดไว้
 มีเงินที่จะมาไถตัวเองเป็นไทได้ ทาสผู้นั้นก็จะยังคงครองรองต่อศาลไม้ไค่ ถ้ามี
 คาไค่ตัวไค่ ปัญหาต่อไป คือ การฟ้องร้องนี้จะต้องมี สักขีพยาน อย่างแน่ชัด และ
 ยังมีกฎหมายต่อไปอีกว่า "ถ้ามีนว่าชายนั้นขมขื่น ครั้งหนึ่งสองครั้งแล้ว แตมิไค่รอง
 แรกใหม่สักขีพยาน แต่ภายหลังจึงไค่รองแรกนั้น ทานวาหญิงราย จะแกลงประบักสืบ
 ทาน จึงกล่าวโทษเจ้าเงินแลพี่น้องลูกหลานเจ้าเงิน อย่าให้รับไว้ บังคับบัญชาต่อไป"⁶¹
 กฎหมายออกมาเช่นนี้ เราจะเห็นได้อย่างง่ายว่าเป็นการรักษาปกป้องนายเงินอย่าง
 เห็นได้ชัด เหตุการณ์ในบ้านนายเงินเอง ใครเล่าจะกลามาเป็นพยาน ผู้ที่เป็นพยาน
 อาจจะถูกนายเงินเจ้าบ้านหาเรื่องลงโทษ เหมือนที่ เจียนตายเลยก็ไค่ พวกญาติพี่น้อง
 น้องเพื่อนสนิทของทาสซึ่งอาจจะมาเป็นพยานให้โดยยอมเสียต่อการกลั่นแกล้งของ
 นายเงิน กฎหมายก็มิยอมบังคับให้การของบุคคลกลุ่มนี้⁶² ทวยราษฎรทั้งปวงผู้มี
 อรรถคดี อาจพยานจะฟ้องเอาเป็นพยาน หมี [ไม่] ไค่ถือว่า คนเป็นญาติเป็น
 ความหนึ่ง คนเป็นเพื่อนกันอยู่สมกับเป็นความหนึ่ง....."⁶² หรืออีกนัยหนึ่งคือ
 ญาติพี่น้องเพื่อนสนิท เพื่อนที่อยู่กันด้วยกันในบ้านนายเงินนั่นเอง ห้ามเป็นพยาน
 ตามบุคคลเหล่านี้ไม่สามารถมาทำการเป็นพยานในการฟ้องร้องแล้วก็จะเป็นการ

59 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม เรื่องพระไอยการลักษณะัวเมีย เล่ม 2 หน้า
 225-229

60 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม เรื่องพระไอยการลักษณะรับฟ้อง เล่ม 2 หน้า 33

61 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม เรื่องพระไอยการลักษณะรับฟ้อง เล่ม 2 หน้า 35

62 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม เรื่องพระไอยการลักษณะพยาน เล่ม 2 หน้า 74-75

ยากที่บุคคลอื่นจะมาเป็นพยานได้ เรื่องเหล่านี้มีใ้เกิดขึ้น ในทุ่งนากลางแจ้งหรือ
กลางที่ชุมชนชุมชน ประชาชนธรรมดาพบเห็นจะใ้มาเป็นพยานใ้แก่ทาสได้ พวกที่
จะเป็นพยานใ้ตามหลักความจริงคือ พวกลูกบ้านที่เห็นเหตุการณ์ภายในบ้าน แต่
บุคคลเหล่านี้ก็ถูกห้ามมาใ้ให้การ เป็นพยานตามกฎหมาย ถ้า ไ้ขออำนาจใ้ให้ทาสหาคา
ตัวหาพยานใ้ฟ้องใ้สำเร็จ การลงโทษนายเงินนั้นก็ไม้หนักสมควรกับโทษ กล่าว
คือถ้าหญิงนั้นยังสาวไม่มีสามี "ข่มขืนหญิงทาสถึงชำเรา หญิงร้องแแรกมีสักชีพยาน
ใ้" กฎหมาย⁶³ ให้หญิงนั้นใ้ช้ค่าตัวแก่นายทาสเพียงครึ่งหนึ่ง "นั่นคือนายเงิน
จะตองคืนเงินที่ทาสนำมาใ้ช้ค่าตัวก่อนที่ใ้ฟ้องร้องเสียครึ่งหนึ่งใ้แก่ทาส" ถ้าจับ
มือถือนมกอกจูบข่มขืนไม่ถึงชำเรา พิจารณาเป็นสัจ" ใ้ลดค่าตัวหรือปรับใ้คืน
เงินที่ทาสนำมาใ้ช้ค่าตัวใ้เสีย 1/4 ของค่าตัว ถ้าใ้ในกรณีที่ใ้เจ้าเงินสมสู่กับภรรยา
ของทาสชายของตนเอง ใ้ปรับใ้ให้ทาสชายเป็นไทย และใ้หยกทาสภรรยาผู้นั้นใ้
เป็นไทยควย (ถ้าฝ่ายหญิงไม่ตองการไปกับทาสชาย อยากรอกับนายเงินก็ใ้ให้นาย
เงินใ้ให้ค่าตัวหญิงแก่ชายควย) ซึ่งการลงโทษนายเงินเหล่านี้ก็ใ้เป็นเพียงการปรับ
เท่านั้น มีใ้โทษหนักหนาอะไรเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทาสหญิงสาว เสียค่าปรับ
เพียงแ่ 1/4 - 1/2 ของค่าตัวทาสหญิง มิใ้ใ้มีการลงโทษนายเงินใ้ใ้ใ้ใ้ใ้
ใ้ใ้ใ้ใ้ใ้ การฟ้องร้องนั้นก็ทำใ้ยากมาก เหล่านี้ผู้เขียนจึงสรุปว่า ค่าตัวของ
ทาสหญิงที่สูงกว่าทาสชายนั้นก็เพราะควยผลประโยชน์ของทาสหญิงมีมากกว่าชาย แต่
มีใ้เป็นผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ทางคานเศรษฐกิจ

ปัญหาที่ใ้เป็นที่น่าสนใจคือ เมื่อเราทราบว่าการเป็นทาสจะเสียเปรียบ
อย่างไร ถูกกระทำทารุณกรรมทาง ๆ อย่างไร เหตุใ้จึงมีการขายตัวเป็นทาส
ถ้าการเป็นทาสมีแ่จะก่อให้เกิดการเสียเปรียบตอบุคคลที่ขายตัว หรือถูกขายตัว
เหตุใ้พอแ่เมื่อนำลูกไปขาย ถ้าเราทราบคำตอบเหล่านี้ เราอาจจะเข้าใจตอไป
ใ้ใ้ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของทาสเป็นอย่างไร ทาสนั้นถูกใ้ใช้งานไปใ้ในทางหนักเบา
อย่างไร มีสิทธิของการเป็นทาสอย่างไร ผู้เขียนขอกล่าวเสียตอนนี้เลยว่ เท่าที่
พิจารณาแล้วทาสนั้นอาจจะใ้เป็นบุคคลที่ใ้มีความสุขเสียยิ่งกว่าประชาชนธรรมดาใ้เป็นใ้

63 กฎหมายตราสามดวง ฉบับเดิม เรื่องพระไ้ไ้การลักษณะฉัวเมีย เล่ม 2
หน้า 225 - 228

ชีวิตของชาวไพรคนไทยนั้น ยากแค้นนัก ไทจะต้องรับใช้ราชการ เขาเดือนออกเดือน ไทจะถูกกลั่นแกล้งให้เขารับราชการแผ่นดินในฤดูเก็บเกี่ยว หรือในฤดูเพาะปลูก ซึ่งเป็นฤดูที่ต้องการแรงงานมากเพราะความเห็นแก่ตัวของ ข้าราชการต้องการที่จะให้ไพร่ส่งเงินราชการ แทนการมารับราชการด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ในการฉ้อราษฎร์บังหลวงซึ่งที่เราได้พิจารณามาแล้ว ไพร่นั้น เมื่อมารับราชการก็ต้องนำเสบียงอาหาร เครื่องแต่งกายมาเอง เมื่อถูกสภาพ แวดล้อมทางเศรษฐกิจบีบรัดตัวเขาจริง ๆ ก็ต้องขายตัวเป็นทาส หรือมีฉันทักของเอาบุตรภรรยา มาขายตัวเพื่อให้หนี้ที่ตนไถ่กู้ยืมไปประทังชีวิต การที่ถูกจ้าง ถูกนายเงินนำไปเป็นภรรยา นั้น ธรรมดานิยมไทยโบราณก็ไม่ได้ถือว่าเป็นสิ่ง เลวร้ายอะไรนักหนา อาจเป็นผลดีเสียอีก นิโกลาส์ แชรแวดส์⁶⁴ ไคกลาวไวว่า ".....พวกขุนนางที่มีรายได้ออกจากค่าเช่าอู่ที่คืนตน อาจมีเมียเท่าไรก็ได้ตามปรารถนา....." ทาสสำหรับคนไทย นั้นต่างกับทาสประเทศอื่น เช่น สหรัฐ อเมริกา ในตอนที่ทาสไทยนั้นเป็นบุคคลที่มีผิวพรรณ ส่วนประกอบต่าง ๆ เช่นเดียวกับนายเงินไม่ไถ่ถูกว่าเป็นคนละผิวพรรณกับนายเงิน ถ้าทาสมีความรู้ความสามารถ ก็จะสามารถไถ่ตัวออกจากความเป็นทาส สามารถเขาเป็นข้าราชการได้ เช่นเดียวกับเจ้าเงินนายเงินหรือเจ้าหมูนายกอง (แต่ก่อนข้างจะยากมาก ถึงที่จะพิจารณามาแล้ว) ฉะนั้นในสังคมไทย การที่จะเอาทาสเป็นภรรยาอยู่ก็ไม่เป็นสิ่งที่เสียหายอะไร (อาจจะสำคัญเพียงแต่ภรรยาหลวงซึ่งไต่ทำพิธีแต่งงานอย่าง ออกหน้าออกตา ภรรยาอยู่จะเป็นใครก็ได้ มีจำนวนเท่าไรก็ได้ เท่าที่ทรัพย์สิน จะมีพอเลี้ยงดู) แชรแวดส์ ไคกลาวไวว่า ".....โดยปรกตินั้นนางมักจะเป็นทาส มาก่อนที่จะได้รับเลื่อนฐานะเป็นภรรยาอยู่"⁶⁵

นอกจากนี้แล้ว การขายตัวเป็นทาส ยังมีผลประโยชน์เกิดขึ้นแก่ตัวทาสเอง คือการเป็นทาสนั้น ทาสจะเสียเงินราชการเพียงแคคนละ 6 สลึง (1.50 บาท) ต่อปีเท่านั้นขณะที่คนเป็นไทเสีย 6 บาทต่อปี⁶⁶ นั่นคือ การเป็นทาสยังทำให้แผ่นดินชากรายได้ไป 4.50 บาท (6.00-1.50) ต่อปีต่อทาสหนึ่งคนด้วย

⁶⁴ นิโกลาส์ แชรแวดส์ เรื่องเดิม หน้า 59

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 87

⁶⁶ บทความ "การเป็นข้าราชการ" ในวารสารรัฐประศาสนศาสตร์ ปีที่ 2

สังเกตไควว่า การที่มีจำนวนทาสอยู่ในระบบเศรษฐกิจมากเท่าไร ยิ่งจะเป็นผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจมากเท่านั้น ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงว่าทาสไม่ต้องการเรื่องการเข้ารับราชการ เพราะอาจจะเสียเงินตราราชการ (โดยมากนายเงินจะออกให้แทน เพราะมีฉันทาสอาจถูกจำคุกเสียผลประโยชน์ของนายเงิน) กวยอัตรอันต่ำมาก การทำมาหากินก็ไม่ต้องการ เพราะจะได้รับการเลี้ยงดูจากนายเงิน การงานอะไรก็ไม่หนักนัก เพราะนายเงินไม่จำเป็นต้องใช้ แรงงานทาสในการทำนาของตน เนื่องจากมีไพร่เซาที่นาทำมาหากินอยู่แล้ว สิ่งที่ทาสจะต้องทำก็คือคอยรักษาความสะอาดดูแลวังหรือบ้านที่อยู่อาศัย พายเรือให้นายเงินนั่งคอยรับใช้เมื่อถูกใช้งานพวกที่อับ หนอยก็อาจถูกส่งไปส่งคร่อมบาง รับโทษแทนนายเงินบาง แต่ก็ไม่ใช้งานประจำเพราะนายเงินก็ส่วนมากรำรมยมีทาสหลายคน (ขอสำคัญคืออย่าขี้ดีใจนายเงินเขา โทษนั้นร้ายแรงนัก) นอกจากนี้แล้ว ชีวิตความเป็นอยู่ก็คงจะสบายมากทีเดียว Sir John Bowring ไทกล่าวไว้ว่า "การเป็นทาสนั้นไม่ไคถูกใช้งานในนาในสวน และสวนมากแล้ว... ได้รับความกรุณาปรานีเป็นอย่างดี คึกวาคณไซในยุโรป"⁶⁷ นิโกลาส์ แชรแวงส ก็มีความคิดเห็นเช่นเดียวกัน "ถ้า [ทาส] รับไซอยู่ในบ้านควยความซื่อสัตย์สุจริต และทำตัวให้น่ารักแล้ว ก็มักจะได้รับการปฏิบัติจากมุลนายควยความเมตตา และรักใคร่ เสมอว่าเป็นเด็กในครอบครัวตนเองทีเดียว" ที่จริงแล้วการเป็นทาสดูจะเหมาะสมกับนิสัยคนไทยส่วนมากคือ นิโกลาส์ แชรแวงส⁶⁹ ไคเขียนปรารภไว้ว่า "คามปกติเขา คนไทย จะเป็นกังวลเฉพาะสิ่งที่จะอำนวยการประโยชน์ให้แกตัวเขาเท่านั้น ความเกียจครานที่เขาไครับแต่กำเนิดนั้น ทำให้เขาพอใจในชีวิตสันไคษระสะดวกสบายและสงบ เหนือกว่าความสำราญ เกียรติ หรือความมั่งคั่งใด ๆ..." การเป็นทาสถึงแม้ว่าในบางโอกาสจะไม่สงบนัก แต่ก็อำนวยการปัจจัยในการดำเนินชีวิตเขาไคอย่างมั่นคง สะดวกสบาย ไม่ตองกลัวอดยาก ควยเหตุนี้การเลิกทาสของไทยจึงทำไคยากลำบาก ไซเวลานานานออยู่เหมือนกัน คือนอกจากนายเงินจะไม่ยอมปล่อยตัวทาสแล้ว ทาสเองก็ไม่อยากที่จะหลุดพ้นจากความเป็นทาส และสิทธิ

67 Sir John Bowring เรื่องเดิม หน้า 455

68 นิโกลาส์ แชรแวงส เรื่องเดิม หน้า 133-134

69 เรื่องเดียวกัน หน้า 58-59

ของความเป็นทาสอีกด้วย

อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อการใช้แรงงานบังคับในระบบศักดินาไทย ก็มี ส่วน
 ที่ทำให้การใช้แรงงานบังคับในสังคมไทยสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ ไม่ได้ผลเท่า
 ที่ควร เช่นกัน การให้ความสนใจของทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนไพร่พลเมือง
 ที่มีต่อศาสนาจะมีผลในทางคานเศรษฐกิจและการสร้างพื้นฐานทางคานเศรษฐกิจ
 อันมีผลสืบเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้ ก่อนอื่นเราต้องเข้าใจวาระระบบศาสนานั้น อาจจะ
สร้างความสุขความพอใจให้แก่จิตใจของประชาชน และอาจจะมีผลดีต่อระบบ
เศรษฐกิจ เป็นคนว่า ถ้าคนสบายใจ การทำงานก็จะมีประสิทธิภาพ หรือศาสนา
อาจจะเป็นสิ่งช่วยกระตุ้นให้บุคคลทำการผลิตมาก ๆ เพื่อที่จะได้ทำบุญมีกุศล
มาก ๆ อันอาจจะเป็นผลดีที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจมีสินค้าหมุนเวียนมากขึ้นผลผลิต
ในระบบเศรษฐกิจมากขึ้น (แต่อยู่นอกข่ายพิจารณาในระบับนี้) ข้อนี้เป็นข้อเท็จจริง
ที่ผู้เขียนจะไม่ได้โต้เถียง แต่ที่ผู้เขียนจะพยายามชี้ให้เห็นคือ การที่ประชาชน
ทั้งฝ่ายปกครองและฝ่ายถูกปกครองเอาใจใส่ทางคานศาสนา เป็นหลักสำคัญเหนือ
สิ่งอื่นใดในการดำรงชีวิตนั้น อาจจะมีผลกระทบกระเทือนมาสู่ระบบเศรษฐกิจใน
ทางลบได้ ทั้งในอดีตและผลที่มีสืบเนื่องมาในปัจจุบัน

ตามที่เรารวบมากันอย่างนี้แล้ว การศรัทธาศาสนาเป็นเรื่องที่สำคัญและ
 ได้รับความสนใจกว่ากิจกรรมในด้านอื่น ๆ การศรัทธานั้นเป็นลักษณะสำคัญของ ประเทศ
 ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศอินเดีย พม่าและ
 ไทย พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นผู้นำฝ่ายปกครองได้ใช้เงินทองมากมายในการตกแต่ง
 วัดวาอาราม ไหว้จิตรพิศดาร จนเป็นที่น่าตกใจและประหลาดใจของชาวต่าง
 ประเทศที่เข้ามาเยือนประเทศไทย นิโกลาส์ แชรแวงส์ ได้บรรยายว่า "ในอยุธยา
 มีวัด 500 วัดและเต็มไปด้วยพระพุทธรูปนายทองคำ ซึ่งทำให้ผู้คน [ต่างประเทศ]
 คิดถึงความมั่งคั่งออกไปต่าง ๆ กัน"⁷⁰ มีนักสอนศาสนาใต้อาंगไวกับ Sir
 John Bowring ไวว่า ".....ทรัพย์สินมบัติในพระคลังได้ถูกใช้อย่างสุรุยสุราย

ไปในทางซ่อมแซมและตกแต่งวัดเพียงวัดเดียว และตกแต่งให้สวยงาม ใช้วัสดุอันแพง และใช้คนระหว่าง 2000-5000 คน ทำงานเป็นเวลา 5 ปี มีการเกณฑ์คนจากทุกจังหวัด และเจ้าขุนมูลนายก็นำเอาคนใช้ (ไพร่สม) จำนวนมากมายมาช่วยในงานพิธีฉลองวัดซึ่งกินเวลานานถึง 7 วัน⁷¹

เราจะพบว่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัย พ.ศ. 2394-2411 นั้น พระมหากษัตริย์โคตรงสนพระราชหฤทัยอย่างมากในคานศาสนา ทรงนิยมและสนับสนุนการสร้างวัดเป็นที่สุด เมื่อพระราชอาณาหรือราษฎรไทยจีนที่ต้องการจะสร้างหรือขยายปรับปรุงวัด โดยอาศัยแรงงานและศาสนเงินของแรงงานไพร่และทาส เช่น การสร้างเสริมพระอุโบสถ หอพระไตร หรือหอรระฆัง ฯลฯ ทานทรงเห็นควยและทรงรับสั่งว่าให้มาแจ้งแก่พระยาบวรศาสตร์ จางวางข้าพระผู้ใหญ่นั่งเสี้ยกอน เพื่อที่จะให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ เพื่อที่พระองค์จะได้โปรดเกล้าพระราชทานเงินทองเพิ่มเติม เพื่อที่จะให้วัดมีความร่มเย็นและนสวยงามยิ่งขึ้น⁷² นอกจากนั้นพระองค์ยังได้ทรงออกกฎหมายห้ามสร้างวัดหลวงควย ไม้ ไม้ไผ่ จาก แต่ให้สร้างควยการกออิฐ และโบกปูน⁷³ และยังมีสิ่งทีออกหน้าออกตามาจนถึงทุกวันนี้คือ ทรงถวาย "เพชรยอดใหญ่ ขนาดมุดบัวออน บริสุทธิสะอาดหนา แกพระแก้วมรกต (พระมหาพุทธรัตนปฏิมากรแก้วมรกต) ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม⁷⁴ นอกจากการสนับสนุนทางคานกำลังทรัพย์และทางกฎหมายควบคุมการสร้างวัดแล้ว ทางคานแรงงานคนดูแลรักษาวัดยังมีปรากฏว่าทางฝ่ายปกครองก็ไคมอบไพร่สมและทาสให้เป็นผู้ดูแลสถานที่วัด บางวัดที่สำคัญอีกควย ทางคานทาสนั้นเราได้พิจารณาในบทที่ 2 แล้วว่ามีกรมอบเชลยศึกให้เป็น "ข้าพระ" ที่พระจะใช้ใหญ่แลรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย

71 Sir John Bowring เรื่องเดิม Volume I , , หน้า 417

72 ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม เรื่องประกาศว่าควยการสร้างวัด จ.ศ. 1215 เล่ม 5 หน้า 63

73 ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม เรื่องประกาศห้ามไม่ให้เอาแฉ่งไม้ไผ่จาก มาทำเป็นพะเพ็งในพระอารามหลวง จ.ศ. 1215 เล่ม 5 หน้า 86

74 ประชุมกฎหมายประจำศก ฉบับเดิม ประกาศให้พระสงฆ์ชาวพระแก้วมรกตในในเดือน 8 แรม 8 ค่ำ จ.ศ. 1215 เล่ม 5 หน้า 83

ของสถานที่วัดโคกตามชอบใจ ส่วนทางบ้านไพร่นั้น มีหลักฐาน⁷⁵ ในกองจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นหนังสือของพระองค์เจ้า พระอรุณ ฉายพระมหากษัตริย์ โคอ้างไว้ว่า "ควย เลขวัด ซึ่งใครรักษาพระอาราม แต่เดิมใครรับพระราชทาน ไว้รักษาราชการในพระอาราม แล้ว พระราชทานเพิ่มเติมขึ้นให้ใช้ในสวนพระอารามอีก..... ยังคงอยู่ 40 คน ผลัดเปลี่ยนกันรักษาการกระทำกรทั้งในวัดในสวนอยู่ 4 ผลัดก็พอใช้รักษาราชการตลอดมา" แสดงว่าพระมหากษัตริย์มีการพระราชทานแรงงานไพร่ที่มาเข้ารับราชการบางส่วน แก่ทางวัดวาอารามเพื่อที่จะได้ใช้แรงงานดูแลรักษาวัด ในกรณีเช่นนั้น เลขวัดหรือไพร่วัดเหล่านี้อาจจะส่งเป็นเงินการราชการ (ในรัชกาลที่ 5 คนหนึ่งปีละ 6 บาท) มาแทนการเข้ารับราชการก็ได้ เพื่อที่ทางวัดจะได้นำเงินเหล่านี้ไปจ้างผู้ออกมาทำงานแทน หลักฐานในสมัย พ.ศ. 2453⁷⁶ บ่งว่าวัดที่ใครรับมอบหมายแรงงานไพร่ให้ช่วยดูแลรักษาวัด คือวัดพระเชตุพน วัดอรุณ วัดสุทัศน์ วัดราชประดิษฐ์ วัดราชบพิตร พระพุทธบาท และ พระปฐมเจดีย์ นอกจากนั้นแล้ว (และคงเป็นเช่นเดียวกันในสมัยก่อน ๆ ควย) ใครมีการจัดแบ่งวัดหลวง ออกเป็น 4 ชั้น (ไม่นับวัดที่เอกชนสร้างขึ้น) คือวัดชั้นพิเศษ มีอยู่ 14 วัด วัดชั้นเอกมีอยู่ 4 วัด วัดชั้นโท 3 วัด และวัดชั้นตรี 41 วัด แต่ละวัดจะใคร่รับเงินของหลวงเป็นค่าบำรุงรักษา เช่น วัดเอกจะใคร่รับเงินค่าจ้าง ภารโรง เกือบละ 60 บาท โคกคาหอมแซมปีละ 120 บาท วัดชั้นโทจะใคร่รับค่าจ้าง ภารโรงเกือบละ 40 บาท คาหอมแซมปีละ 80 บาท และวัดชั้นตรีโคกคาภารโรง 20 บาท คาหอมแซม 40 บาท วัดชั้นพิเศษมีใครกำหนดไว้ แต่เราอาจคิดเท่ากับอัตราวัดชั้นเอกได้ในการคาดคะเน เมื่อผู้เขียนใคร่คำนวณดูแล้ว ผลปรากฏว่า ในปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลในสมัยนั้นใคร่ใช้เงินเฉพาะที่บำรุงวัดหลวงมีมูลค่า 24,380 บาท เป็นอย่างน้อย และยังมีใคร่ทำอยู่อีกต่าง ๆ เช่น พิธีการทอดกฐิน ฯลฯ ดังที่เราจะใคร่พิจารณาต่อไป สิ่งเหล่านี้พอที่จะชี้ให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรและกำลังแรงงานอย่างมาก

⁷⁵ เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 5 ชื่อเรื่อง "เลขวัด" รัชศก ศ 29/1 ร.ศ. 117-118

⁷⁶ เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชศก ม 28 - 2 ส่วยเลข และรัชชูปการ เลขที่ 26 ร.ศ. 120-128 เลขเกา 17/193

ในการสร้างสรรค์และบำรุงรักษา ทรัพย์สินบัตินทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ในสมัยโบราณนั้น การที่จะไถ่บุญมากที่สุด คือการสร้างวัด มีโครงการซ่อมแซมวัด⁷⁷
 วัดใหม่ ๆ ถูกสร้างขึ้นมาเรื่อย ๆ ทำให้ในปัจจุบันเราจะเห็นวัดเก่า ๆ ปักหลักฝัง
 อย่างค้ำคั่น และดังที่เราได้กล่าวมาแล้ว คือ พระมหากษัตริย์ เช่น ก็จะนำเงิน
 ทรัพย์สินของแผ่นดินมาช่วยสร้างวัดของเอกชนเหล่านี้ จากสถิติของ John E de
 Young นั้น ในประเทศไทยมีวัดในสมัยนั้น 18,000 วัด หรือ 4 วัด ต่อ 1 ตำบล
 (มี 4,538 ตำบล) หรือประมาณทุก ๆ 3 หมู่บ้าน จะมีวัด 1 วัด⁷⁸ สถิติเหล่านี้
 John E de Young มิได้บ่งไวว่าเก็บไว้ในสมัยใดเมื่อใด เพียงแต่กล่าวว
 ไทยโบราณเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ตัวเลขก็จะแสดงให้เห็นถึงจำนวนทรัพย์สิน
 ที่สูญเสียไปกับการสร้างวัดเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นที่ดินที่ใช้สร้างวัดแล้วตาม
 ความเชื่อโบราณนั้น จะห้ามนำที่ดินนั้นไปทำกิจการอื่น ๆ อีกแม้ว่าวัดนั้นจะเหลือ
 เพียงแค่ว่าปักหลักฝังมานานร้อยปีแล้วก็ตาม คนโบราณ (และคนปัจจุบัน) มิได้
 คำนึงถึงคุณค่าของทรัพย์สินต่าง ๆ ทางด้านเศรษฐกิจเท่ากับคำนึงถึงคุณค่าของ
 สิ่งเหล่านั้นทางด้านจิตใจและศาสนา ในบางครั้งพระมหากษัตริย์ ทรงเห็นคุณค่า
 ทางศาสนาอย่างมากมาย เสียจนกระทั่งห้ามพระบางประเภทสึกออกมา ประกอบ
 อาชีพอื่น เช่น พระองค์ทรงปรารภในการออกกฎหมาย⁷⁹ ว่า พระราชาคณะ พระครู
 ถานานุกรม เปรี๊ยะบางองค์ที่เป็นผู้โง่มาก ใจบาป เห็นแก่ลาภยศ จะขออนุมัติ
 สึกออกมารับราชการในตำแหน่ง กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า ฯลฯ
 นั้น" อย่าคิดเลยเห็นอยเปลา" ท่านไม่อนุญาตให้สึก ถึงจะสึกได้ก็จะไม่ยอมรับ
 เขามาทำงาน ข้าราชการ ท่านไม่ต้องการให้ "คนชาววัด" มารับตำแหน่งในกรม
 และกระทรวงเหล่านี้ ขอความนับงให้เห็นว่า ผู้คนที่เขาเป็นพระราชาคณะหรือพระ
 ครูแล้วจะถูกตัดโอกาสที่จะดำเนินอาชีพอื่นเลยที่เกี่ยวข้อง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรง
 เห็นควยในการที่จะรับบุคคลเหล่านี้เข้าทำงาน ก็คงจะไม่มีกิจการใดรับเขาทำงาน
 ควยเป็นแน่ อย่างนี้ก็คงต้องทำนาหากินไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น พระชนผู้ใหญ่เหล่านี้
 เป็นผู้ที่มีสติปัญญา และเป็นภาระนาเสียสยที่จะไม่สามารถใช้สติปัญญาและแรงงาน

77

John E de Young

เล่มเดิม หน้า 110-129

78

เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

79

ประชุมกฎหมาย

ฉบับเดิม ประกาศพระสงฆ์ที่จะสึกมารับราชการ จ.ศ. 1216

เล่ม 5 หน้า 100

ทางสมองในการประกอบกิจการใดให้เจริญ นอกจากอยู่เป็นพระไปตลอดชีพ
 สำหรับประชาชนธรรมดาคนนั้น แรงแงานและทรัพย์สินที่อุทิศให้กับพระ
 ศาสนานั้นก็มีมูลค่ามากยิ่งนัก ในปี พ.ศ. 2500 ⁸⁰ John E. De Young
 อ่างไว (ซึ่งอาจจะเป็นตัวเลขซึ่งคนข้างจะปัจจุบันสักหน่อย แต่ก็พอจะสะท้อน
 ให้เห็นสถานการณ์ที่แท้จริงในสมัยโบราณได้) มีพระอยู่ประมาณ 250,000 องค์
 มีเด็กวัด 100,000 คน และซื้ออีกจำนวนมาก คือชาย 20 คนจะมีเป็นพระ 1 องค์
 การที่ระบบเศรษฐกิจจะต้องเลี้ยงดู พระซึ่งไม่มีผลผลิตทางกานเศรษฐกิจ จำนวน
 มหาศาลเช่นนี้จะทำให้เกิดการสิ้นเปลืองมิใช่น้อย ผลที่มีต่อแต่ละครัวเรือนจะ
 เปรียบได้คือทุกครัวเรือนจะต้องเลี้ยงดูบุคคลเพิ่มขึ้นอีก 1 คน จะสิ้นเปลืองข้าว
 148 กิโลต่อครอบครัวต่อปี หรือประมาณ 200 บาทในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังมีหม
 เท็ดเปิดไกรรวมทั้งเงินทอง (ซึ่งตามศาสนาแล้วไม่ควรจะมี แต่ในทางปฏิบัติก็มีอยู่)
 อีกต่างหากที่จะต้องถวายให้แก่พระภิกษุสงฆ์ แต่ละองค์ John E. de Young
 คิดโดยเฉลี่ยแล้ว 27% ของรายได้ของแต่ละครอบครัวจะต้องใช้ไปในการทำ
 บำรุงศาสนา และพระสงฆ์ ซึ่งท่านผู้นั้นเห็นว่าเป็นการประมาณที่ค่อนข้างต่ำ
 โดยอ้างว่า Zimmerman ไคเคยกลาวไวว่า ควรจะอยู่ระหว่าง 70%
 ของรายจ่าย หรือ 55% ของรายได้ คือมากกว่าการใช้จ่ายในครอบครัวเสียอีก
 ในบางภาคของประเทศ เช่น ทางภาคเหนือ จะมีการมอบหมายหน้าที่ให้หมู่บ้าน
 เป็นเขต ๆ เพื่อที่จะทำการตัดบาตรถวายแก่พระสงฆ์
 นิโกลาส์ แชรแอส ไคให้ขอกิดไวคอนหนึ่งว่า⁸¹ สาเหตุที่มีการบวชพระ
 กันอย่างมากมายคั้งที่ไคกล่าวมาแล้วนั้น ก็อาจจะเป็นการบวชเพื่อการหลีกเลี่ยง
 งานราชการ เขาเคื่อนออกเคื่อน พวกที่เคยต้องส่งส่วยก็ไม่ต้องส่งเป็นอันหมดภาระ
 แห่งชีวิตไปไคอย่างมากมายทีเดียว

80

John E. de Young เรื่องเดิม หน้า 209-237

81

นิโกลาส์ แชรแอส เรื่องเดิม หน้า 173

"...จึงพาให้บุคคลไปวชเรียนกันเสียมาก การอยู่อย่างเกียจคร้าน
 ในอารามต่าง ๆ นั้น เป็นเสน่ห์ดึงดูดอันทรงอำนาจของประชาชนชาตินี้ ซึ่งถือว่า
 อะไร ๆ ก็ไม่มีความสุขเท่าการดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ต้องทำงาน....." ขอคิด
 สนับสนุนโดย ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนก็ได้อีกลาวไวทอนหนึ่งที่ทานสมภาร ไท
 ดามขุนแผนเมื่อขุนแผนจะลาตัวว่า "จะสึกไปให้เขาสึก [เลขเป็นไพร่หลวง]
 มิ่งหรือหว่า" เราจึงพอจะรู้อุৎสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีจำนวนเณรและพระสงฆ์
 อย่างมากมายในระบบเศรษฐกิจ นอกจากจะทำบุญเป็นรายวันแล้ว ยังมีการทำบุญ
เป็นรายปีอีก ดังรายการต่อไปนี้

เดือนเมษายน อันเป็น ปีใหม่ของชาวพุทธ จะมีการทำบุญตักบาตร
 พระทั้งวัดพร้อมกับมีการฉลองตลอดวัน

เดือนพฤษภาคม มีวัน วิสาขบูชา จะมีการทำบุญพระทั้งวัดและประกอบ
 พิธีทางศาสนา

เดือนมิถุนายน จะไม่มีพิธีใด ๆ นอกจากถ่าฝนแล้ง ก็จะมีการจัดทำบุญขึ้น
 (อันจะทำให้ฐานะการกินอยู่สำหรับชาวคฤหัสถ์เดือด เคืองยิ่งขึ้น)

เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม จะมีการบวชพระเขาพรรษา มีการทำบุญ
 กันอย่างมโหฬาร

เดือนพฤศจิกายน มีพิธีลอยกระทง มีพิธีทำบุญและฉลองตลอด 3 วัน

เดือนมกราคม มีพิธีไว้พระบาท และทำบุญพระทั้งวัด

เดือนกุมภาพันธ์ ในวันที่อาสาฬหบูชา มีการทำบุญพระทั้งวัด และทุกคน
 หยุดการทำงาน

สิ่งเหล่านี้ ถ้าเราพิจารณาคูอย่างถี่ถ้วนแล้ว จะพบว่าประชาชนมีภาระ
 มากในการที่จะทำนุบำรุงรักษาศาสนา แรงแงานและศาสนงานเกินของแรงงานทั้งหมด
 สิ้นไปกับกิจกรรมศาสนา อาจจะมีมากกว่าหรือทัดเทียมกับที่ถูกเก็บไปโดยทางราชการ
 นอกจากจะสูญสิ้นไปในทางเลี้ยงดูศาสนาแล้ว การที่บุคคลที่เป็นชายฉกรรจ์ แข็งแรง
 จะเขาบวชเป็นพระก็เป็นผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจอย่างร้ายแรง เช่นกัน คือ
นอกจากระบบเศรษฐกิจจะสูญสิ้นแรงงานให้กับศาสนาแล้วแรงงานที่อยู่ภายนอก
ศาสนายังจะต้องสูญเสียให้กับชายที่เขาบวชเรียนอีกด้วย เปรียบประหนึ่งว่า ถ้า

ชาย 1 คน บวชเรียนจะเท่ากับวาระบบเศรษฐกิจจะสูญเสียแรงงานที่จะทำให้เกิด
 ผลผลิตแก่ระบบเศรษฐกิจไปถึง 4 คนเต็ม ๆ ถ้าเราสมมติว่า ทองไขชชาย 3 คน
 ที่จะผลิตผลผลิตพอที่ตนจะเลี้ยงตนเอง และชายอีก 1 คน ผู้เขียนจะไม่พยายามที่
 จะโต้แย้งว่าคุณประโยชน์ทางใจที่ศาสนาให้แก่ประชาชนนั้นมีหรือไม่ แต่ปัญหาที่อยู่ใน
 ในชายพิจารณา คือ เราจำเป็นหรือไม่ที่จะต้องทุ่มเททรัพย์สินเงินทองไปเป็นจำนวน
 มากถึงขนาดนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ใคองไว้มือคราวเดินทาง
 ไปต่างจังหวัดว่า "วัดเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งสร้างเป็นวัดคอนสวรรค์มีเรียงรายไปตาม
 ระยะเวลามากกว่าสาม สนวนแถมมีพระเจดีย์องค์หนึ่งกับวิหารหรือไปสถลหลังหนึ่ง
 แทบทุกวัด"⁸² ทรัพย์สินและแรงงานของบ่าวไพร่ เหล่านี้แทนที่จะถูกใช้ไปในทาง
 ที่สร้างสรรค์รากฐานของระบบเศรษฐกิจ แต่ถูกใช้ไปในทางศาสนา ซึ่งที่จริง
 แลวก็มีไคทำให้พระศาสนารุ่งโรจน์ขนมากกว่าเคิมประการใด เพราะในไม่กี่ปี
 ตอมาสวนมากก็จะกลายเป็นวัดร้างไปหมด อีรูปนที่ตองใช้ไปในการก่อสร้างวัด
 4-5 วัด มารวมกันแลวสร้างเป็นอางเก็บน้ำหรือประตุน้ำไค เพื่อช่วยให้ระบบ
 ชลประทาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดแคลนมากในระบบการเกษตรของไทย

มีนักศาสนาและนักประวัติศาสตร์ หลายคนใตองว่า ศาสนาของไทยมิไค
 จะเป็นสิ่งซึ่งหากคามิไคทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ระบบศาสนาไคมีส่วนช่วยใ
 การศึกษาของประชาชนไทยตั้งแต่ครั้งโบราณมา เด็กไทยไคไคไร้เรียนในโรง
 เรียนวัด เป็นลูกศิษย์พระ จะอ่านออกเขียนไคสามารถประกอบอาชีพเป็นหลัก
 แהל่งแน่นอน และช่วยเพิ่มพูนผลผลิตทางเศรษฐกิจในที่สุด ความเห็นที่นักประวัติ
 ศาสตร์ และผู้ที่มีความเชื่อถือในผลคิของศาสนาที่มีต่อระบบเศรษฐกิจครั้งนี้ John
 E de Young⁸³ กล่าวว่าเป็นความเห็นที่ผิดคยอย่างมากที่เคียวเพราะไมไคมี
 การวิเคราะห์ปัญหาอย่างจริงจัง นักประวัติศาสตร์คังกล่าวสวนมากจะอางว่า
 แהל่งของการเรียนรู การศึกษาที่สำคัญนั้นมาจากวัดควาอาราม เด็กทุกคนเขาเป็น
 ลูกศิษย์วัด John E de Young คัดค้านออย่างเคิมที่ประการแรกที่ไคเคียว

⁸² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ปาฐกถาเรื่องวาควมมูลเหตุแห่งการสร้าง
 วัดในประเทศ

⁸³ สยาม ในหนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพันฐานอารยธรรมไทย เล่มเคิม

ไม่ได้เลยคือ เด็กหญิงมีไคเข้าเรียนในวัดด้วย มีแต่เด็กชายเท่านั้นที่มีโอกาสทำการศึกษาเล่าเรียน ถ้าเป็นเช่นนี้เราจะกล่าวไคอย่างไรว่า "ประชาชน" ซึ่งรวมทั้งหญิงและชายจะมีโอกาสเล่าเรียนจากโรงเรียนวัด อย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่งของประชาชนจะไม่มีโอกาสผานโรงเรียนวัด (ถ้าเรามีข้อสมมติฐานว่า สักส่วนของเด็กชายเด็กหญิงนั้นเท่ากัน) ประการที่สองคือ เด็กส่วนใหญ่จะไม่มีโอกาสหรือเวลาที่จะมาเรียนตามโรงเรียนวัด เพราะไม่ใช่วัดทุกวัดจะมีโรงเรียน บางวัดไม่มีแม้กระทั่งพระ การที่เด็กทุกคนจะเดินทางไกล ๆ ข้ามหมู่บ้านไปเรียนหนังสือมันทำไคยาก ในเวลาที่บิดาหรือสมาชิกครอบครัวที่เป็นชายต้องไปเข้ารับราชการ พวกเด็กที่อยู่บ้านก็ต้องช่วยมารดา พี่ป่านาอาทำงานบ้าน และทำไร่ไถนาเลี้ยงควาย ฯลฯ เวลาที่จะให้กับการเรียนหนังสือก็แทบจะไม่มีเลย

นักประวัติศาสตร์ บางคนอาจว่า ในชีวิตของชายไทยทุกคนจะต้องเคยบวชเรียนเป็นระยะเวลาหนึ่ง เท่านั้นพอที่จะทำให้อ่านออกเขียนไคแล้ว แต่เท่าที่ผู้เขียนไคได้ถามคนที่สูงอายุแล้วก็ได้รับคำบอกเล่าว่า การบวชนั้นจำเป็นต้องบวชนานจนรู้วิธีอ่านวิธีเขียน บางคนก็บวช 3 วัน บางคนก็บวช 1 สัปดาห์ บางคนก็บวช พรรษาเดียว ก่อนที่จะเข้าบวชก็อาศัยการท่องจำกันมีการไปอยู่ในวัดเพื่อที่จะให้พระอุปัชฌาย์ฝึกสอน ควยเหตุนี้ผู้เขียน "บวชเรียน" มาอาจจะอ่านไม่ออกเขียนไม่ไคเลยก็มี นอกจากนั้นแล้ว การศึกษายังเป็นการศึกษาทางคานศาสนา มีไคสอนใหม่คัดลอกมาหาถิ่นรู้จักอาชีพที่จะประกอบต่อไป การศึกษาในวัดควาอารามจึงมีไคเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของระบบเศรษฐกิจเท่าไรนัก

สำหรับพวกทาสนั้น เราก็อจะสันนิษฐานไคว่า คงจะบวชเรียนไคยาก เพราะต้องให้นายเงินอนุมัติเสียก่อน เนื่องจากเมื่อสึก ผู้นั้นจะกลับไปเป็นทาสอย่างเต็มไค⁸⁴ ฉะนั้นจะมีนายเงินน้อยคนนักที่จะปล่อยทาสออกมาให้บวชไค

เราจึงพอจะสรุปไคว่า ระบบศาสนาไม่มีผลที่จะช่วยให้การศึกษาเจริญขึ้นมากเท่าที่นักประวัติศาสตร์บางคนกล่าวเอาไว ส่วนที่จะช่วยให้ประชาชนอ่านออกเขียนไคนั้นมีจริง แต่ก็เป็นส่วนน้อย ไม่ครอบคลุมไปทั่วระบบเศรษฐกิจ ระดับการศึกษาของประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามชนบท ยังคงล้าหลังมากอยู่

⁸⁴ กฎหมายตราสามดวง ในประชุมกฎหมาย เล่มเดียวกัน เล่ม 1 หน้า 328-329
เรื่อง พระไอยการลักษณะทาส

จนถึงทุกวันนี้

ขอเท็จจริงเกี่ยวกับศาสนาของไทยเราแต่โบราณเหล่านี้ พอที่จะชี้ให้เห็นถึงการสูญเสียไปอย่างมหาศาลของผลส่วนเกินของแรงงานที่ทางราชการและพระเจ้าแผ่นดินริบไต่เก็บมาได้จากประชาชน และส่วนที่ประชาชนเองเต็มใจที่จะถวายให้กับศาสนา การที่ประชาชนอุทิศบรรมใหม่มีความยินดีชื่นชมในการสร้างวัดใหม่ ๆ ชนทั้ง ๆ ที่วัดเก่า ๆ ก็มีอยู่มากพอเพียง การที่นิยมใหม่การบวชเรียนทำให้สิ้นเปลืองทั้งทรัพยากรและแรงงานซึ่งสามารถจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ทางคานอื่น เช่น สร้างถนน ซุกคลอง ทำเขื่อน หรือสร้างยุ้งข้าว โรงสีข้าว ฯลฯ เราจะสังเกตได้ว่าสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่กักอควยอุสินัน ตามที่ทางไกลจะมีแต่ตามสถานที่ที่เป็นวัด โบสถ์หรือเจดีย์เท่านั้น สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ เป็นไม้ เป็นจากท้องถิ่น ในบางสถานที่แทนที่จะสร้างถนนเขวตลาค แยกกลับโขงบประมาณที่ได้ในการสร้างถนนเขวักแทน การที่ชายบวชเป็นเณรเป็นพระ นับแสน ๆ องค์ นอกจากจะเป็นการสูญเสียแรงงานแล้ว ยังต้องให้ผู้อนเลี้ยงคู่อีกควย การมีศาสนานี้ ผู้เขียนก็เห็นว่าจำเป็น แต่ผู้เขียนไม่คิดว่าเราควรจะให้
ความสนใจทุ่มเททรัพย์สินเงินทองมากมายดังที่กล่าวแล้ว ปัญหาเรื่องศาสนา
เป็นปัญหาซึ่งแต่ละคนก็มีความคิดแตกต่างกันออกไป สิ่งที่ผู้เขียนพยายามจะชี้ให้
เห็นคือผลของการที่เขวทรัพยากรไปในทางศาสนาอย่างมาก มีส่วนที่ทำให้การ
สร้างพณฐานทางคานเศรษฐกิจนั้นขาดแคลน ไม่เจริญเท่าที่ควร

สำหรับทางคานประเพณีวัฒนธรรมนั้น ประเพณีและวัฒนธรรม มีส่วนอย่างมากในการใช้กาส่วนเกินของแรงงานในรูปต่าง ๆ ที่ไม่ทำให้เกิดผลประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจ และไม่เพิ่มผลผลิต สิ่งแรกที่จะพิจารณาคือ ขนบธรรมเนียมประเพณี สำหรับเจ้านาย Sir John Bowring⁸⁵ ได้วิจารณ์การเดินทางของพระมหากษัตริย์ไว้ว่า ถ้าเสด็จพระราชดำเนินธรรมคามิไซเป็นพระราชพิธีสำคัญ โดยทางน้ำนั้น พระองค์ก็จะเสด็จโดยเรือสวนพระองค์ ซึ่งจะไปพร้อม ๆ กัน เฉพาะพระองค์ประมาณ 7-8 ลำ เรือแต่ละลำมีพลพาย 80-100 คน ติดตาม

สำหรับงานพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งอาจทำให้มีการใช้ทรัพยากรและแรงงานไปมากมายนั้นมีประจำทุกเดือน ดังนี้คือ⁹⁰

<u>เดือน 5</u>	พระราชพิธีพืธีเฝ้าจตุสดกเจตรออกสนาม
<u>เดือน 6</u>	พืธีไฟศากขยจรคพระราชองค์ล
<u>เดือน 7</u>	ทูลนำลางพระบาท
<u>เดือน 8</u>	เขาพระวษา
<u>เดือน 9</u>	ตุลาการ
<u>เดือน 10</u>	พืธีรบพืธีสาท
<u>เดือน 11</u>	อาสาชข่งเรือ
<u>เดือน 12</u>	พืธีจรองเปริยงคชुकคลอยโคม
<u>เดือน 1</u>	ไลเรือ เถลิ่งพืธีศรีย่าทวย
<u>เดือน 2</u>	การพืธีบุศรยาภิเศกเฉวียรพระโคกินเลี้ยง
<u>เดือน 3</u>	พืธีชานยะเทะท
<u>เดือน 4</u>	การสัพรรณิน

พืธีเดือน 5 นั้น เป็นการสวนสนาม กองทัพทั้งหมด คือทั้งทหารเท้าทหารช้าง ทหารเรือ ตำรวจ"

สำหรับความหรูหรา ของแต่ละพืธีมีบรรยายไว้เช่น ⁹¹

"เดือน 5 ชน 5 คำ ออกสนามใหญ่ ตั้งพลพยุหคาบ ตั้งเขนเสโลท้
 หอกทวนปืนไฟหนาไมชนูสรพยุค เลือหมวก อยายอบสนามตามกร ทุกคระทรวง
 การทหารเพอเรือนพลไฟรคังบรามชางรอบสนาม ชุนหารทัง 10 ชีชางยีน
 ชีชางกำแพงสนามชางหนาชางโน ชุนคาบชุนเรือตามชายตามชวา ชีชางชน
 ชุนชางหมินชางนอกโน ราชกุลหมุใหญ่ หัวเมืองรังทัง 4 ชีมาคลีชุนมาราชกุล
ในพระบ้นชรสิงฆนคังเสาฉัตร 9 ชน 7 ชน 6 ชน 5 ชน 3 ชน 2 ชน
 และชนหนึ่ง บัวหงาย คันเงินคันทองคันนาก.....วันเทะวัวชุน กระบือชุน
 ชุมพาชนชางชุนคนชนปรบโกคคีชุงโคนปล่าม้วย ก็ตั้งพันแทงแยงเชิงแวงเลนกล
 คลีมา รุงแลวนาดีกาหนึ่งชางเขายีนกระบวนในสนาม....."เดือน 12 การพืธี

⁹⁰ กฎหมายตราสามดวง ฉบับแก้ไข กฎมณเฑียรบาล เล่ม 1

⁹¹ กฎหมายตราสามดวง ฉบับแก้ไข กฎมณเฑียรบาล เล่ม 1 หน้า 146-150

พระมหาอุปราช	40,000
พระอัครมเหสี	24,000
เจ้าฟ้า	8,000
พระองค์เจ้า	4,000
ลูกเจ้าฟ้า	1,600
นางสนมทั้งหลาย	16,000
ข้าราชการบริพารอื่น ๆ	120,000

ถ้าเราสมมติให้อย่างน้อยที่สุดว่า มีเจ้าฟ้า 1 องค์ พระเจ้า 1 องค์ และลูกเจ้าฟ้า 1 องค์ รายจ่ายของแผ่นดินรวมทั้งที่ให้กับพระมหากษัตริย์จะเป็นทั้งหมด 263,600 บาท หรือประมาณ 26% ของรายได้ของแผ่นดิน ซึ่งเราอาจจะเรียกว่า งบประมาณของแผ่นดินในสมัยนั้น นอกจากนี้ 5% ยังถูกใช้จ่ายไปกับศาสนา 36% เก็บไว้เพื่อทำศพเจ้านาย ถ้าไม่นับ 400,000 บาทที่ต้องเก็บไว้ในพระคลังเพื่อการทำสงคราม เราจะรวมได้ราวอย่างน้อย 63% ของงบประมาณแผ่นดินถูกใช้ในทางที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวม

ใน ร.ศ. 111⁹³ (พ.ศ. 2435) มีการจ่ายเบี้ยหวัดดังนี้คือ

เบี้ยหวัดสำหรับโอรสธิดา	10,000	ซึ่ง ⁹⁴
พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า	3,500	ซึ่ง
พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน	1,900	ซึ่ง
งบราชการ (จ่ายให้ข้าราชการ)	400	ซึ่ง
คนฝ่ายใน	1,500	ซึ่ง
กรมพระตำราจ	568	ซึ่ง
กรมมหาดเล็ก	549	ซึ่ง
เบี้ยหวัดทั้งหมด	<u>18,417</u>	ซึ่ง

⁹³ เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาล ก. 19 1-48
⁹⁴ ขงหนงมมูลคา 80 บาท เบี้ยหวัดบำเหน็จบำนาญ

การจ่ายเบี้ยหวัดคนเริ่มจ่ายตั้งแต่ พระราชโอรสพระราชธิดา จนถึงข้าราชการชั้นผู้น้อย เช่น ในกรมโขน จำพวกไกรรับเบี้ยหวัด 8-24 บาท ครูหัด 32 บาท ลิงไกรรับ 8-10 บาทต่อเดือน

จำนวนเบี้ยหวัดทั้งหมดคนมีมูลค่า 10% ของงบประมาณแผ่นดิน (ในปีนั้น มีงบประมาณ 193,704 ชั่ง) ซึ่งถึงแม้ว่าจะน้อยกว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังนับว่าเป็นจำนวนที่มากมายทีเดียว เจ้าขุนมูลนายเชื้อพระวงศ์ยังไกรรับคาสวนเกินของแรงงานจำนวนมาก ซึ่งถูกถ่ายทอดคานทางพระมหากษัตริย์ นอกเหนือจากเงินเดือน ที่ดินแรงงาน และทรัพย์สินสมบัติที่ตนได้รับมอบจากพระมหากษัตริย์โดยตรง เป็นผลสืบต่อระบบเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมาก เพราะรายได้ของเจ้าขุนมูลนายมิได้นำไปปรับปรุงระบบเศรษฐกิจให้ดีขึ้นเลยแม้แต่น้อย